

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

- Ὑ ἀ γ γέ λ ο υ Μ α ν τ ζ ο υ ν έ α, Πρωτοπρεσβυτέρου, *Στὸ Γιάννη Κορδάτο. Ὁφειλομένη ἀπάντηση*, Ἀθήναι 1983, σελ. 266.

Ὁ σεβαστὸς συντάκτης τοῦ παρόντος ἔργου εἶναι ἀπὸ μακροῦ γνωστὸς εἰς τὸ εὐρύ-
τερον πνευματικὸν περιβάλλον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ πλουσιώτατον καὶ ἀξιολογώτατον συγγρα-
φικὸν ἔργον του, ἀναφερόμενον κατὰ κανόνα ἐπὶ φλεγόντων καὶ ἐπικαίρων θεμάτων, συν-
ιστᾷ αὐτὸν ὅλον ἐν καὶ περισσότερον ὡς δόκιμον συγγραφέα, σοβαρὸν ἐπιστήμονα, ἐνθερμον
ὑπέρμαχον καὶ ἐμπνευσμένον διδάσκαλον τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, ἐξόχως εὐαίσθητον καὶ
εὐσυνειδήτον (λειτουργὸν) Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἡ ἐξειδικευσίς του ἐπὶ τῶν θεμάτων τοῦ
Κανονικοῦ Δικαίου παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν ἀπαιτουμένην ἀνεσιν πρὸς πολλαπλὴν ὑπερά-
σπισιν τοῦ ἀμειώτου κύρους τῆς ὁρθοδόξου χριστιανικῆς διδασκαλίας κατὰ τῶν ἐχθρῶν
αὐτῆς, παλαιότερων καὶ νεωτέρων.

Τὸ μετὰ χεῖρας ἔργον τοῦ πατρὸς Εὐαγγέλου Μαντζουνέα εἶναι κατὰ σειρὰν τὸ
ἔκτον τῆς ἀπὸ τοῦ 1974 συνεχιζομένης σοβαρᾶς προσπάθειάς του, διὰ τῆς ὁποίας ξεσκε-
πάξει τὴν ἀνιστόρητον καὶ παράλογον, ἅμα δὲ αὐθαίρετον καὶ ἀδίστακτον, τακτικὴν τῶν
ἐχθρῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἐκείνων οἱ ὅποιοι κατασκευάζουσιν τὰ θεϊότερα καὶ
ἐπιβλητικώτερα πρόσωπα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, τὰς πνευματικωτέρας καὶ ὑψηλοτέρας
διδασκαλίας τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, καὶ τοὺς ἱερωτέρους θεσμοὺς τῆς ἀνθρωπίνης κοι-
νωνίας. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου δίδεται πράγματι κατὰ τρόπον ἀποστοματικὸν ἢ ἀπὸ ἐτῶν
«ὀφειλομένη ἀπάντηση» εἰς τὸν Ἕλληνα ψευδοθεωρητικὸν καὶ ἐκλαϊκευτικὸν διδάσκαλον
τοῦ Μαρξισμού «Γιάννη Κορδάτο» ὡς γνωστόν, ὁ Κορδάτος προσεπάθησεν εἰς τὰς σελίδας
τοῦ πράγματι πλουσιωτάτου συγγραφικοῦ ἔργου του, νὰ ἐρμηνεύσῃ μαρξιστικῶς, τουτέ-
στι διὰ τῆς μαρξιστικῆς μεθόδου τοῦ «διαλεκτικοῦ» καὶ τοῦ «ἱστορικοῦ» ὕλισμου τὴν ἱστο-
ρίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας τοῦ 1821, ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ
τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὰς ἀρχαίας θρησκείας καὶ αὐτὸν τὸν Χριστιανισμόν.

Τὸ παρουσιαζόμενον ἐνταῦθα ἔργον τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Εὐαγγέλου Μαντζου-
νέα ἀνατρέπει ἐκ βάθρων τὸ περιεχόμενον τοῦ διτόμου ἔργου τοῦ «Γιάννη Κορδάτου, ὁ Ἱη-
σοῦς Χριστὸς καὶ ὁ Χριστιανισμός, Ἀθήναι 1975». Τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν θιασωτῶν τοῦ
Κορδάτου μετὰ τὸν θάνατόν του (1961). Πρόκειται περὶ ἔργου καθαρῶς ἀντιχριστιανικῆς
προπαγάνδας, ἐσωτερικῆς καταναλώσεως μεταξὺ τῶν ὁμοφρόνων τοῦ Κορδάτου. Εἰς τοῦτο
ἀναμασῶνται παλαιότεραι καὶ νεώτεραι ἀνιστόρητοι καὶ ἀνεδαφικά, συκοφαντικά καὶ αὐ-
θάδεις παραδοξολογίαι τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ τοῦ Ἱησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Κορδάτου εἶναι ἡ
περιφρόνησις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ὅλων ἐκείνων τῶν πραγματικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια
ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ Ἱησοῦ Χριστοῦ, ἤλλαξαν τὸν ροῦν τῆς παγκοσμίου ἱστο-
ρίας καὶ ἐχάραξαν σταθερῶς τὸν πνευματικὸν προσανατολισμὸν πρὸς τὴν ὑπεράτατην ἀλή-
θειαν, πάντων τῶν ὁρθῶς σκεπτομένων, ἀπειραρίθμων ἀνθρώπων. Οὕτω παρουσιάζεται
τὸ ὁγκῶδες τοῦτο ἔργον τοῦ Κορδάτου ἄνευ οἰασδῆποτε ἐπιστημονικῆς βάσεως καὶ ἄνευ
ἀξίας διὰ τοὺς ἐχέφρονας καὶ ἐλευθέρως σκεπτομένους ἀνθρώπους. Ὁ Κορδάτος ἐθεώρει
ὡς τὸ πλεόν οὐσιαστικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς προσανατολικῆς του ἐλευθερίας τὴν ἀδυναμίαν
του νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν ὑπαρξίν οἰασδῆποτε ἀνωτέρας δυνάμεως, διὸ καὶ δὲν ἀντελαμβά-
ντο ὅτι διὰ τῶν γραφομένων του προσβάλλει τὴν νοημοσύνην τῶν ἐλευθέρως σκεπτομέ-

νων Ἑλλήνων. Πάντως γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Κορδάτος διατυπώνει τὰς θέσεις του, πείθει ὅτι οὗτος ἀπευθύνει τὸ παρὸν βιβλίον του πρὸς ἓν ἄβουλον, πνευματικῶς ἀνάπληρον καὶ νωθρὸν ἀναγνωστικὸν κοινόν, ὡς συνήθως παρουσιάζεται τὸ διαπεποτισμένον μὲ τὸ ὅπιον τοῦ μαρξιστικοῦ διαφωτισμοῦ.

Ἡ αἰδεσιμώτατος π. Εὐάγγελος Μαντζουνέας παρακολουθῶν κατὰ πόδας τὰ ὅσα γράφει ὁ Κορδάτος εἰς τὸ προδηλωθὲν ἔργον του, περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, περὶ τοῦ ἀρχεγόνου Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας καθόλου, ὑπογραμμίζει· α) τὴν ὑπὸ τοῦ Κορδάτου ἄγνοίαν τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τούτεστι τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν λοιπῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης· β) τὰς οὐσιαστικὰς παρερμηνείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ μεμονωμένως χρησιμοποιουμένων ἀγιογραφικῶν χωρίων, οὐχὶ πρὸς διαφώτισιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς στήριξιν τῶν νοσηρῶν ἀντιχριστιανικῶν σκέψεων του· γ) τὴν αὐθαίρετον καὶ ὅλως φανταστικὴν συμπλήρωσιν τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν διηγήσεων· δ) τὰς πολλὰς ἀντιφάσεις καὶ τοὺς παραλογισμοὺς αὐτοῦ· καὶ ε) τὴν ἀνεύθυνον περιφρόνησιν πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας περὶ τῆς ἀξιοπιστίας καὶ τοῦ θελοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν πηγῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Εἰς ὅλας τὰς σελίδας τοῦ παρόντος ἔργου τοῦ πατρὸς Μαντζουνέα ἐπαναβιοῦται τὸ πνεῦμα τῶν πρώτων ἀπολογητῶν καὶ ἀντιαιρετικῶν συγγραφέων τῆς Ἐκκλησίας τῶν τριῶν πρώτων μεταποστολικῶν αἰώνων. Ὁ αἰδεσιμώτατος συντάκτης τοῦ παρόντος ἔργου θεμελιοῖ τὰς ἐδραίας θέσεις τῆς ὅλης ἐπιχειρηματολογίας του ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πραγματικῶν δεδομένων τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς καὶ τῆς Μεταποστολικῆς Ἐκκλησίας, ὥστε οὕτω νὰ προβάλληται πλήρως καὶ καθαρὰ ἡ τε ὀργάνωσις καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν θεοσυστάτων θεσμῶν τῆς καθόλου πνευματικότητος τῆς.

Ἡ πατὴρ Εὐάγγελος Μαντζουνέας, ὥσει διαλεγόμενος μετὰ τοῦ ἀντιπάλου του παρουσιάζεται εἰς τοὺς ἀναγνώστας του λίαν διεξοδικὸς εἰς τὰς θέσεις. Οὕτω δὲν ἀφήνει οὔτε ἴχνος ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν θέσεων τούτων. Ἰδιαιτέραν ἀξίαν προσλαμβάνει ἡ πλουσία καὶ συχνή, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ μέτρον μακρὰ χρήσις τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν ὑπὲρ τῶν θέσεων αὐτοῦ. Πλὴν ὅμως, τὴν ὅλην ἐκθεσιν τῶν σκέψεων του διακρίνει ἡ ἀνέσις καὶ ἡ χάρις τῆς διατυπώσεως, ὥστε τὰ ὑπ' αὐτοῦ καταφερόμενα κτυπήματα κατὰ τοῦ ἐκκεντρικοῦ ἀντιπάλου του, τὰ μέχρις ἐξουθενώσεως αὐτοῦ, νὰ παρέχουν εἰς τὸν ἀναγνώστην ζωηρὰν τὴν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς παλαιστρας. Ὁ πάντοτε ἀποδεικτικὸς ἅμα δὲ καὶ πειστικὸς λόγος τοῦ πατρὸς Εὐαγγέλου παρουσιάζεται παλλόμενος ἀπὸ τὸν ἔνθεον αὐτοῦ ζῆλον καὶ τὸν θεάρεστον ἐνθουσιασμόν τῆς προσωπικῆς του πίστεως. Αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ «ζῶν καὶ ἐνεργὴς ἐν ἡμῖν» (Ἐβρ. 4,12), ὁ ἐκφερόμενος ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ πληροφορίας πολλῆς (1 Θεσ. 1,5). Ἡ πρὸς τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν — ἡ ὁποία διὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπαξίως ἐξέφρασε τὸν ἔπαινον καὶ τὴν εὐαρέσκεϊαν Αὐτῆς — προσφορὰ τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Εὐαγγέλου Μαντζουνέα ἀποβαίνει ἀκόμη μεγαλυτέρα, καθόσον διὰ τοῦ παρόντος ἔργου ὁ συντάκτης αὐτοῦ ἐπανασυνδέει τὴν ὑψηλὴν ἀποστολὴν τοῦ ἱεροῦ Κλήρου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ διὰ τῶν πλέον ἐνδεδειγμένων συγγραφέων ἄγρυπνον περιφρούρησιν τῆς καθαρότητος τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς.

ΜΑΡΚΟΣ Α. ΣΙΩΤΗΣ

Θεοδωροῦ Β. Κωνσταντίνου, Ὁ Ἰὼβ. Ποιητικὴ ἀπόδοσις, Ἀθήναι 1983, σελ. 134.

Μετὰ τὴν ἀπὸ ἐτῶν ἔκδοσιν τῶν βιβλίων τοῦ «Ἐκκλησιαστοῦ» καὶ τῶν «Θρῆνων τοῦ Ἱερεμίου» ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ πλέον ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον ἀγιογραφικοῦ ποιητοῦ κ. Θεοδώ-

ρου Κωνσταντίνου, τὸ παρὸν ἔργον ἀνεμένετο, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητον διδασκτικὸν συμπλήρωμα τῆς ὄντως μεγαλειώδους ταύτης ἀγιογραφικῆς τριλογίας, ἐπὶ τοῦ τόσον, βασικοῦ καὶ ἐξόχως λεπτοῦ, θεολογικοῦ θέματος, τοῦ νοήματος δηλαδὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου, τῶν θλίψεων καὶ τῶν δεινῶν τῆς ζωῆς, ὡς καὶ τῶν σχέσεων τούτων πρὸς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὴν παντελῆ ἀδυναμίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διδασκαλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «περὶ θεοδικίας» καὶ «ὁργῆς τοῦ Θεοῦ», ἡ ἐξόχως διατυπωμένη καὶ εἰς τὰ βιβλία («Ἐκκλησιαστής» καὶ «Θρήνοι τοῦ Ἱερεμίου», συμπληροῦται δι' ὧσων προβάλονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ, ἀφ' ἑνὸς τὸ ἀνεξερεύνητον τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἀπόλυτος δικαιοδοσία αὐτοῦ ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων τῆς θείας δημιουργίας, μηδὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαιρουμένου. Ἡ ἔννοια δηλαδὴ τῆς θεοδικίας, ἡ ὅποια περικλείει εἰς ἑαυτὴν τὰς ἐννοίας τῆς δικαιοκρισίας, τῆς μακροθυμίας, τῆς ὁργῆς καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, συμπληροῦται διὰ τῆς εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ ἐκφράσεως τοῦ βαθύτερου νοήματος τοῦ πόνου, τῶν θλίψεων καὶ τῆς καθόλου ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ εἰς τὸν κόσμον. Ὡς ἡ πρώτη ἀρχὴ πάντων τούτων προβάλλεται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰώβ αὐτὸς οὗτος ὁ Διάβολος, ἐνῶ συγχρόνως διδάσκεται ὅτι ἡ παντοδυναμία τῆς πανουργίας αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔχει ἰσχὺν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἀνευ τῆς ἐλευθερίας ὑποταγῆς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς πολυμηχάνους παγίδας του. Οὕτω, κατὰ τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ, προσλαμβάνει ἰδιαίτεραν ἀξίαν διὰ τὴν προβολὴν τῆς ψυχικῆς δυνάμεως παντὸς ἀνθρώπου, κάμνοντος καλὴν χρῆσιν τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας, ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραχώρησις εἰς τὸν Διάβολον νὰ δοκιμάσῃ τὸν κατὰ πάντα δίκαιον καὶ θεοσεβῆ Ἰώβ. Εἰς τὴν καλὴν ταύτην χρῆσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἰώβ βασίζεται ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐξόχως χαρακτηριστικὴ παρρησία τῆς θεοσεβείας αὐτοῦ, ἡ ὅποια εἶναι, καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, αὐτὴ αὕτη ἡ παρρησία τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ (πρβλ. 2 Τιμ. 4,8). Τὸ ὅλως ἰδιαίτερον τοῦτο διδάγμα τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ κατορθώνει ὁ κ. Κωνσταντίνου νὰ ἀποδώσῃ πλήρως καὶ κατὰ τὸν πλέον ἐπαγωγὸν καὶ εὐχάριστον τρόπον τῆς ποιήσεώς του, μὲ μέτρον τὸν παροξύνοντον ἐνδεκασύλλαβον.

Τὸ νέον καλαίσθητον τοῦτο ἔργον τοῦ κ. Κωνσταντίνου ἐντυπωσιάζει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοὺς ἀναγνώστας καὶ δι' αὐτῆς ἀκόμη τῆς βιοματικῆς πράγματι ἀφιερώσεώς του: «Σ' αὐτοὺς ποὺ πονᾶνε!» Ἡ ἀφιέρωσις αὕτη φορτίζεται μὲ ὅλον τὸ χριστιανικὸν νόημα τῆς ἀποκεκαλυμμένης διδασκαλίας, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης: «Ἐλεον θέλω καὶ οὐ θυσιάν» (πρβλ. Ὡσηὲ 6,6, Ματθ. 9,13 καὶ 12,7. 1 Ἰωάν. 4,20-21).

Ὁ κ. Κωνσταντίνου, βασιζόμενος εἰς τὸ σχετικὸν ὑπόμνημα τοῦ ἀοιδίμου καθηγητοῦ Παναγιώτου Τρεμπέλα, κάμνει ἐπιτυχῶς τὴν διαίρεσιν τοῦ ὅλου κειμένου τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μέρη αὐτοῦ, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων καὶ ἀποδίδει λίαν περιεκτικῶς διὰ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιγραφῶν. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ὁ κ. Κωνσταντίνου, εἰσαγωγικῶς τρόπον τινά, παρουσιάζει τὸν Ἰώβ, ὡς τὸν ἥρωα τοῦ ὅλου δράματος, διὰ τὸ ἐν σελίδι 9 συνέττου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀφορμᾶται ἀπὸ τὸ χωρίον 1,1 τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ συγγραφεὺς παρέχει (σελ. 12-13) συντόμους πληροφορίας περὶ τῆς θέσεως τοῦ βιβλίου τούτου εἰς τὸν «κανόνα» τῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων, περὶ τοῦ φιλολογικοῦ εἶδους αὐτοῦ, περὶ τῆς καθόλου πνευματικῆς ἀξίας του, καὶ τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας του. Εἰδικώτερον εἰσέρχεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔργου δι' ἀναφορὰς εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν κεφαλαίων 1, 2, 7, 14 καὶ 19, καὶ διὰ τῆς προβολῆς τοῦ σκοποῦ, ὅστις καὶ ἐπισημαίνεται εἰς τὰ βασικὰ σημεῖα τοῦ δράματος, ὡς ὁ συμβιβασμὸς τῆς ὑπάρξεως τοῦ πόνου καὶ τοῦ κακοῦ, εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὸν κόσμον, πρὸς τὰς ἐννοίας τῆς παναγαθότητος, τῆς πανσοφίας καὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ.

Περαιτέρω προβαίνει ὁ κ. Κωνσταντίνου εἰς τὴν ποιητικὴν ἀπόδοσιν ὅλου τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τοῦ μέτρου, τοῦ παροξυτόνου ἐνδεκασύλλαβου. Διὰ τῆς προδηλωθείσης διαίρεσεως ὁ συγγραφεὺς διακρίνει τὸ

πλαίσιον τοῦ δράματος (Πρόλογον 1,1-2, 13 καὶ Ἐπίλογον 42,7-17) ἀπὸ τὸ κύριον μέρος αὐτοῦ, ἤτοι τοὺς «Διαλόγους» (3,1-42,6). Εἰς τὸν πρόλογον ἔχομεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος δι' ὧν ἐξαγγέλλονται ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ εὐτυχία τοῦ Ἰώβ, τὸ σχέδιον τοῦ Διαβόλου, ὅπως καταστρέψῃ ἀμφοτέρω ταῦτα, ἡ πρὸς αὐτὸν παραχώρησις τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ἀλλεπαλῆλους φρικτὰς συμφορὰς τοῦ Ἰώβ, ἡ πραγματοποίησις τούτων καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἡ ἐπίσκεψις τῶν τριῶν διακεκριμένων φίλων τοῦ Ἰώβ, Ἐλιφάξ, Βαλδὰδ καὶ Σωφάρ, καὶ ἡ ἐπταήμερος ἐν σιγῇ ἔκφρασις τῆς συμπαθείας τούτων.

Τὸ ὅλον δρᾶμα τοῦ Ἰώβ δὲν ἐντοπίζεται εἰς τὰς συμφορὰς αὐτοῦ, τὰς ἀσθενείας καὶ τὰς δοκιμασίας του, ἀλλὰ πλέκεται διὰ τῶν διαλόγων μετὰ τῶν φίλων του, οἱ ὅποιοι ἐκλαμβάνουν ὡς ἀσέβειαν, ὕβριν κατὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μεγάλην ἁμαρτίαν τὴν ἔκφρασιν τῆς πικρίας καὶ τῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ παραπόνων τοῦ Ἰώβ, διὰ τὰς ἀνυποφόρους καὶ ὑπερβολικὰς θλίψεις του. Εἰς τοὺς διαλόγους τούτους διακρίνονται ἐν συνόλῳ 8-9 σκηναί, πλέκεται δὲ καὶ ἀποκορυφούται τὸ ὅλον δρᾶμα διὰ τῶν τριῶν φάσεων τῶν διαλόγων τούτων. Εἰς τὰς φάσεις ταύτας ἀναπτύσσεται ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἡ ἀγωνία τοῦ ἀναγνώστου, ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς προσπαθείας τῶν φίλων τοῦ Ἰώβ νὰ τὸν πείσουν περὶ τῆς προσωπικῆς του ἐνοχῆς διὰ τὰ δεινὰ του, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἰώβ, ὅτι εἶναι ἀθῶος ἔναντι τοῦ θείου θελήματος, καὶ διὰ τῆς πίστεώς του, ὅτι τελικῶς αὐτὸς ὁ Θεὸς θὰ καταδείξῃ τὴν ἀθωότητά του, διὸ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν πανσοφίαν, τὴν παντοδυναμίαν καὶ τὴν παναγαθότητά του. Οὕτω καὶ ὁ συντάκτης τοῦ διδακτικωτάτου τούτου δράματος, ἐν κλασσικῇ ἐννοίᾳ (πρβλ. J. Nelis, Job-Buch, Bibllexikon von H. Haag, J. Aufl., Einsiedeln-Zürich-Köln 1968, 849), καὶ ὁ κ. Κωνσταντίνου, προπαρασκευάζουν πλήρως τὸν ἀναγνώστην, ὥστε νὰ ἀναμένη οὗτος τὴν παρέμβασιν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν λύσιν τοῦ ὅλου δράματος. Πλὴν ὅμως καὶ ἐνταῦθα ἐκτιμᾶται ἡ ἀριστοτεχνικότης καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰώβ, ἐκ τοῦ ὅτι τὴν παρέμβασιν τοῦ Θεοῦ προπαρασκευάζει ἀκόμη περισσότερον ἡ πρὸ αὐτοῦ παρέμβασις ἑνὸς ἀγνώστου προσώπου τοῦ Ἐλιοῦ, υἱοῦ Βαραχιήλ, ὅστις ἀναφέρεται εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ καὶ προσπαθεῖ δι' αὐτοῦ νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν Ἰώβ, τονίζων εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Θεὸς συγχωρεῖ καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ὅτι διὰ τῶν βασάνων διαπαιδαγωγεῖ τοὺς δικαίους πρὸς τὴν πλήρη πνευματικὴν τελείωσιν αὐτῶν. Οὕτω παρουσιάζεται περισσότερον ἐπιβλητικὴ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἰσήκουσε τὰς ἐπικλήσεις τοῦ Ἰώβ. Ὁ κ. Κωνσταντίνου κατορθώνει πράγματι νὰ ἀποδώσῃ ὅλην τὴν μεγαλοπρέπειαν ὅχι μόνον τῆς ἐμφανίσεως ταύτης, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς φίλους τοῦ Ἰώβ, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον, καὶ νὰ ἀνανεώσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνωστῶν του διὰ μίαν ἐγγυτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῶν ἐξαιρέτων τούτων κειμένων τῆς ἀγιογραφικῆς γραμματείας. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ παρόντος ἔργου ἀποκομίζει τὴν πλέον θετικὴν ἀπαίτησιν εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ὑπαρξιακὸν θέμα τοῦ βαθυτέρου νοήματος τῶν ἀνθρωπίνων πόνων καὶ τῶν θλίψεων τῆς ζωῆς. Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων ἄγιον θέλημα τοῦ Θεοῦ διαγράφουν τὰς διαστάσεις ὅχι μόνον τοῦ νοήματος τούτου, ἀλλὰ καὶ τῆς κατενώπιον τοῦ Θεοῦ παρρησίας τῶν δικαίων αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας του.

Ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀποβαίνει καὶ ἐνταῦθα ἡ ἄνεσις, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ κ. Κωνσταντίνου χρησιμοποιοῖ ἐκ τοῦ «θησαυροφυλακίου» τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, παλαιᾶς καὶ νεωτέρας, λογίας, δημοτικῆς καὶ λαϊκῆς, λέξεις, γραμματικούς τύπους καὶ σχηματισμούς, γεγονὸς τὸ ὅποιον ἐκφράζει τὴν ὀρθὴν πεποίθησίν του περὶ τῆς ὀργανικῆς ἐνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἐμπλουτιζομένη νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἐπὶ τῶν βιβλικῶν κειμένων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, συνιστᾷ μίαν ἐπὶ πλέον ἐπιβεβαίωσιν τοῦ αἰωνίου κύρους τῶν βιβλίων τούτων, συγχρόνως δὲ συνιστᾷ αὕτη καὶ ἄριστον βοήθην πρὸς οὐσιαστικωτέραν κατανόησιν τῶν θεοπνεύστων καὶ ὑπερφυνῶν διδαγμάτων τούτων.

Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ προσφορὰ καὶ τοῦ κ. Θ. Κωνσταντίνου πρὸς τοὺς ἀναγνώστας τῶν ποιητικῶν ἔργων του.

ΜΑΡΚΟΣ Α. ΣΙΩΤΗΣ

Χριστοδούλου Κ. Παρασκευαΐδη, Μητροπολίτου Δημητριάδος: *Ἱστορικὴ καὶ Κανονικὴ θεώρησις τοῦ παλαιοημερολογητικοῦ ζητήματος, κατὰ τε τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι*. Ἐναίσιμος ἐπὶ διδασκαρίᾳ διατριβὴ ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1982, σχ. 8ον, σελίδες 464.

Ἡ ἐπιστημονικὴ αὕτη ἐργασία ἀναφέρεται εἰς τὸ παλαιοημερολογητικὸν ζήτημα, ὅπερ, κατὰ τὸν Σεβασμιώτατον συγγραφέα, (ἀποτελεῖ ἀπὸ 57ετίας καὶ πλέον πληγὴν φλεγμαίνουσαν ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας) (σελ. θ'). Τὸ ζήτημα τοῦτο, δημιουργηθὲν ὡς γνωστόν, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1924, ἀποφάσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (23 Δεκεμβρίου 1923), γενομένην «διόρθωσιν» τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου καὶ τὴν ἀπλὴν ἡμερομηνιακὴν συνταύτισιν αὐτοῦ πρὸς τὸ Γρηγοριανόν, χωρὶς νὰ θιγῇ παράπαν τὸ Πασχάλιον, ἐγνώρισε πλείστας ἐξελικτικὰς φάσεις, τῶν ὁπαδῶν τοῦ παλαιοῦ, λεγομένου, ἡμερολογίου ἀποσχισάντων ἑαυτοὺς ἐκ τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας καὶ συμπεριζάντων οὐσιαστικῶς ἰδίαν ἐκκλησιαστικὴν κοινότητα, αὐθαιρέτως καὶ ἀντικανονικῶς ὑφισταμένων ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ οὐδεμιᾶς τῶν ἀνὰ τὴν Οἰκουμένην ἀγιωτάτων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν ἀναγνωριζομένην. Ἡ ἄκαυθα αὕτη ἐξακολουθητικῶς ἐνοχλεῖ, ὡς εἰκός, οὐ μόνον τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνείδησιν τῶν ἐξ ἀγαθῶν ἐλατρίων ἀκολουθούντων τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον πιστῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κανονικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία πολλὰκις ἀσχοληθεῖσα περὶ τὸ ὅλον ζήτημα, εἶδεν ἀποτυγχανούσας πάσας τὰς προσπάθειάς της, γεγονός, ὅπερ ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀποτελμάτων τῶν προσπαθειῶν της καὶ τὴν διαιώνισιν μιᾶς ὅλως ἀπαραδέκτου καταστάσεως.

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Σεβ. σ., ὡς μέλους τῆς Ἱεραρχίας κυρίως, νὰ υποβοηθῇ τὴν, κατὰ τὸ ἐφικτόν, ὁρθὴν τοῦ ζητήματος τούτου θεώρησιν, κεντρικῶς ἐκ νέου τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας περὶ τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ, ἤγαγε τοῦτον εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀξιολογητάτης ὄντως ἐπιστημονικῆς ταύτης προσπάθειας, διὰ τὴν ὁλοκληρῶσιν τῆς ὁποίας, κατέφυγεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ εἰς εὐρυτάτην χρησιμοποίησιν τοῦ μέχρι πρό τινος ἀπροσίτου εἰς τὸν ἐρευνήτην ἀρχείου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀποτελοῦντος σοβαρωτάτην πηγὴν διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς παρούσης ἱστορικο-κανονικῆς πραγματείας.

Τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς ὀκτὼ κεφάλαια, καλύπτοντα τὰς ἱστορικὰς καὶ κανονικὰς πτυχὰς τοῦ ὅλου ζητήματος, τούτων δὲ προηγεῖται ἐκτενὴς εἰσαγωγὴ, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ χρησιμότητα τῶν ἡμερολογίων καθόλου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐιδικώτερον, ἐγκύπτουσα ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ἀνακύψαν σφάλμα αὐτοῦ, τῆς ἀνὰ 128 ἔτη δηλαδὴ ἐπὶ μίαν ἡμέραν καθυστερήσεως τῆς πορείας του ἔναντι τῆς πραγματικῆς διαρκείας τοῦ ἔτους, ὅπερ, ἐπαλλήλως συμβαίνει ἐπὶ 20 αἰῶνας, ἐφθασεν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους νὰ αὐξήσῃ τὴν ὡς εἴρηται διαφορὰν εἰς 13 ἡμέρας. Ἡ εἰσαγωγὴ ἀσχολεῖται ὡσάυτως καὶ περὶ τὴν σχέσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου πρὸς τὴν περὶ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀπόφασιν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἥτις δὲν ὥρισε μῆνας καὶ ἡμέρας τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου ἀλλ' ἔθετο ὡς σταθεράν βάσιν τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, δηλ. φαινόμενον ἀστρονομικόν, μὴ ἐνδιαφερθεῖσα νὰ προσδιορίσῃ ἐπακριβῶς τὴν ἡμερομηνίαν αὐτῆς, καὶ τοῦτο διότι τὸ κανονικῶς ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι ἡ ἡμερομηνία ἀλλ' ἡ ἰσημερία. Κατὰ συνέπειαν δὲν ὑφίσταται κώλυμά τι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὅπως προσχωρήσῃ εἰς τὰ περὶ τῆς ἀκριβεστεράς ἡμερομηνίας τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας πορίσματα τῆς Ἀστρονομίας, τηρουμένης βεβαίως τῆς κανονικῆς διαδικασίας.

Τὸ π ρ ὠ τ ο ν κεφάλαιον (σελ. 16-38), ἐπιγραφόμενον: «Τὸ Ἡμερολόγιον ὡς ἀκραιφνῶς ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ», ἀναφέρεται ἔνθεν μὲν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τῇ Δύσει τοῦ Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου καὶ εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεις (τῶν δύο Συνόδων Κων/λεως 1583, 1593), ἀποδοκιμασάσας ὀρθοδόξως τοῦτο, διότι οἱ ὀρθόδοξοι ἔκριναν ὅτι τοῦτο παρεβιάζε τὰς περὶ Πασχαλίου Ἀποστολικὰς καὶ Συνοδικὰς διατάξεις, ὅτι εἰσῆχθη αὐθαιρέτως ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἀγνοήσαντος τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς προπαγανδιστικούς ὑπὲρ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας σκοπούς· ἐτέρωθεν δὲ εἰς τὴν, κατὰ πρωτοβουλίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, θέσιν ἀρχικῶς ἐν ἔτει 1902 καὶ εἴτα τῷ 1920 τοῦ Ἡμερολογιακοῦ, ὡς ζητήματος ἐκκρεμοῦντος καὶ χρήζοντος ἐκκλησιαστικῆς ἀντιμετωπίσεως καὶ εἰς τὴν ἀρνητικὴν τοποθέτησιν ἔναντι πάσης ἡμερολογιακῆς μεταβολῆς τῶν ἁγίων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Εἰς τὸ δ ε ὕ τ ε ρ ο ν κεφάλαιον (σελ. 39-66) ἀναπτύσσεται τὸ Ἡμερολογιακὸν ὡς πολιτικοεκκλησιαστικὸν ζήτημα ἐν Ἑλλάδι. Ἐν τῷ κεφ. τούτῳ ἰδιαίτερώς ἐπισημαίνονται, ὅτι σπουδαιότητα κέκτηται ἡ ἐπὶ Μητροπολίτου Μεσσηνίας Μεταξάκη ἀνακίνησις τοῦ ἡμερολογιακοῦ ζητήματος καὶ ἡ σαφὴς τῆς Ἱ. Συνόδου ἀπόφασις ὅτι ἡ τυχὸν μεταβολὴ τοῦ ἡμερολογίου δὲν προσκοροῖ εἰς δογματικὸν ἢ κανονικὸν τι κώλυμα, ὡς καὶ ἡ ἀποδέσμευσις τῆς Πολιτείας νὰ ἐνεργήσῃ αὕτη ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου ἐλευθέρως ὅ,τι ἐθεώρει χρήσιμον, Πράγματι ἡ ἑλληνικὴ Πολιτεία διστασάσα ἐπὶ μακρόν, τελικῶς ἀπεφάσισε νὰ εἰσαγάγῃ τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον εἰς τὰς πολιτικὰς ἐν Ἑλλάδι σχέσεις, ἐκ λόγων ἡμερομηνιακῆς συμπορεύσεώς της πρὸς τὰ ἐν Εὐρώπῃ κρατοῦντα, γεγονός, ὅπερ ὑλοποιήθη διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ν.δ. τῆς 18-25/1/1923, καθ' ἡ 16η Φεβρουαρίου 1923 ὀνομάζετο καὶ ἡριθεμίτο ὡς 1η Μαρτίου, διατηρουμένον ἐν ἰσχύϊ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου ὡς πρὸς ὅ,τι ἀφεώρα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐορτάς, ἰδιαίτερας μνηίας λαμβανομένης διὰ τὸν ἐορτασμόν τῆς 25ης Μαρτίου κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἡμερολόγιον, ὥστε νὰ συμπέτῃ αὕτη πρὸς τὴν ἐορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ἡ διάταξις αὕτη ὁμῶς δὲν ἐτηρήθη, τοῦθ' ὅπερ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ σύγχυσις εἰς τὸν λαόν, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ πίεσις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ προσχωρήσῃ καὶ αὕτη εἰς τὴν ἡμερολογιακὴν ἀλλαγὴν.

Τὸ τ ρ ί τ ο ν κεφάλαιον (σελ. 67-105) ἐξετάζει τὰς ἀποφάσεις-προτάσεις τοῦ ἐν Κων/πόλει συνελθόντος τῷ 1923 Πανορθόδοξου Συνεδρίου καὶ τὴν θέσιν, ἣν ἔλαβον ἔναντι αὐτοῦ αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, τῆς ἐμφάσεως διδομένης εἰς τὴν ἀπὸ 27 Δεκεμβρίου 1923 ἀπόφασιν τῆς ἡμετέρας Ἱ. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἥτις ἐνέκρινε τὴν «διόρθωσιν» κατὰ 13 ἡμέρας τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, ἄνευ ἐπεμβάσεώς τινος εἰς τὸ Πασχάλιον, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς συνεννόσεως μετὰ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς συμφωνίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τῶν ὅρων τούτων τηρηθέντων τελικῶς ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν εἰσῆγαγε τὴν «διόρθωσιν».

Περὶ ταύτης ὡς καὶ περὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐπιπτώσεων ἐπὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν διαλαμβάνει ἐν πλάτει τὸ τ έ τ α ρ τ ο ν κεφάλαιον (σελ. 106-132), ἐνῶ τὸ π έ μ π τ ο ν (σελ. 133-331) ἀναφέρεται διεξοδικῶς εἰς τὰς πέντε ἐν συνόλῳ περιόδους, εἰς ἃς ὁ Σ.ε.β. σ. διαίρει τὰς ἐξελικτικὰς φάσεις τοῦ παλαιοημερολογιτικοῦ ζητήματος. Τὸ λίαν ἐνδιαφέρον τοῦτο κεφάλαιον περιλαμβάνει βασικῶς τὰ ὑπὸ τῶν παλαιοημερολογιτῶν, ἥδη ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, χρησιμοποιηθέντα, κατὰ τῆς ἐπελθούσης ἡμερολογιακῆς μεταβολῆς, ἐπιχειρήματα καὶ τὴν ἀξιολόγησιν αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὡσαύτως χρησιμοποιηθέντα μέσα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ χωριστικοῦ κινήματος αὐτῶν, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν ἀντίδρασιν τῆς κανονικῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἀνταρσίαν τῶν τριῶν Μητροπολιτῶν ἐν ἔτει 1935 καὶ γενικῶς πᾶν ὅ,τι κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1924 διαρρεῦσαν διάστημα συνέβη ἀπὸ πλευρᾶς Ἐκκλησίας, Πολιτείας καὶ τῶν παλαιοημερολογιτῶν ἐπὶ τοῦ ἀναφυέντος ζητήματος.

Τὸ ἔκ τ' ὄν κεφάλαιον (σελ. 332-357) ἀναφέρεται εἰς τὰς χειροτονίας τῶν παλαιο-
ημερολογιτῶν («Ἀρχιερέων» καὶ τὸ κύρος αὐτῶν, ἀναλύει δὲ τὸ κανονικὸν ζήτημα τοῦτο
κεχωρισμένως δι' ἐκάστην τῶν δύο μεγάλων παλαιοημερολογιτικῶν παρατάξεων, καὶ στη-
ρίζει, δι' ἀρκούντως ἰσχυρὰς ἐπιχειρηματολογίας, τὴν ἀποψιν περὶ τῆς ἀντικανονικότητος
τῶν «Ἀρχιερέων» καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προσερχομένων «ιερέων» ἐκατέρας παρατάξεως, ἡ ὁποία
διεκδικεῖ, ὡς μὴ ὠφελε, διὰ τὸν ἑαυτὸν τῆς τὸν τίτλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ καὶ τῆς μόνης
Ὁρθοδόξου ἀνὰ τὴν ὑψηλίον Ἐκκλησίας.

Τὸ ἔβ δ' ο μ ο ν κεφάλαιον (σελ. 358-396) διαλαμβάνει τὰ κατὰ τὸ παλαιοημερολο-
γιτικὸν ζήτημα, ἐν τῇ συγχρόνῳ αὐτοῦ ἐκφάνσει, ἐν Ἑλλάδι καὶ περιλαμβάνει στατιστικὸν
πίνακα περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παλαιοημερολογιτῶν, πληροφορίας περὶ τῆς συστάσεως καὶ
λειτουργίας τῶν διαφόρων παλαιοημερολογιτικῶν παραφυάδων καὶ τέλος τὴν σχέσιν, ἣτις
ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι παλαιοημερολογιτῶν καὶ τοῦ Ἀγ. Ὁρους.

Ἡ ἐργασία κατακλείεται διὰ τοῦ ὁ γ δ ο υ κεφαλαίου (σελ. 397-430), ὅπερ περι-
λαμβάνει τὰς μέχρι σήμερον προταθείσας, ἀλλὰ μὴ ἐφαρμοσθείσας, λύσεις τοῦ παλαιοημε-
ρολογιτικοῦ ζητήματος, ἀνερχομένας εἰς 11 ἐν συνόλῳ, τῶν ὁποίων καὶ κρίνει ἐξ ἐπόψεως
κανονικῆς κυρίως τὴν βασιμότητα, ἐνῶ ἀκολουθοῦν αἱ τελικαὶ κρίσεις καὶ τὰ συμπεράσματα
τοῦ Σεβ. σ., προτείνοντος τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἐκ νέου διερεύνησιν τοῦ ζητήματος, ἥτις δέον
νὰ ἐκινήσῃ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ κύρους τῶν χειροτονιῶν τῶν σήμερον ἐπὶ κεφαλῇς τε-
λευτῶν τῶν παλαιοημερολογιτικῶν παρατάξεων «κληρικῶν». Τοῦτου γενησομένου, καὶ
ἐφ' ὅσον οὗτοι τελικῶς ἐκζητήσουν τὴν συγγνώμην τῆς Ἐκκλησίας, αὕτη δύναται, ἐφαρ-
μόζουσα τὴν Οἰκονομίαν, νὰ προέλθῃ εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἄλλως δὲν
ἀπομένει, εἰ μὴ ἡ παραπομπὴ τῆς ὑποθέσεως εἰς μείζον ὄργανον, ὡς εἶναι ἡ Μεγάλη
Συνόδος τῆς Ὁρθοδόξιας, καὶ ἡ ἐπίλυσις αὐτοῦ ὑπ' αὐτῆς.

Τοιούτου ὄντος ἐν περιλήψει τοῦ περιεχομένου τῆς ἐναισιμίου ἐπὶ διδασκαρίᾳ δια-
τριβῆς τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δημητριάδος, καθίσταται δῆλον, ὅτι αὕτη ἐξ ἐπόψεως
πράκτικῆς εἶναι ἀξιολογώτατη, προσφέρουσα ἐρέθισμα καὶ ὠθησιν διὰ τὴν ἐπὶ κανονικῆς
βάσεως ἐπανεξέτασιν τοῦ ὅλου ζητήματος τοῦ παλαιοημερολογισμοῦ, ἐπὶ τῷ τέλει ἐξευ-
ρέσεως μιᾶς ἐφικτῆς λύσεως, ἣτις θὰ ἀπαλλάξῃ τὴν μὲν Ἐκκλησίαν μιᾶς πυρορροῦσης
πληγῆς, τοὺς δὲ παλαιοημερολογίτας τῆς ἐν τῷ σχίσματι παραμονῆς των.

Ἡ θεωρητικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς διατριβῆς ἐκρίθη ἡδὴ ὑπὸ τῆς Θεολογι-
κῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἣτις, περατωθείσης τῆς
νομίμου διαδικασίας, δικαίως ἀνεκήρυξε τὸν Σεβ. σ. ὡς Διδάκτορα τῆς Θεολογίας, ἀπονεί-
μασα παμψηφεί. εἰς αὐτὸν τὸν βαθμὸν «Ἀριστα». Ἡ ἀπονομὴ τοῦ βαθμοῦ αὐτοῦ ὑπῆρξε
δικαία, διότι ἡ περὶ τῆς ὁ λόγος διατριβῆς διακρίνεται διὰ τὴν ἐξαντλητικὴν καὶ διονυχιστικὴν
ἀνίχνευσιν, συγκέντρωσιν, κατάταξιν εἰς ὁργανικὰς ἐνότητες καὶ ἀξιολόγησιν τοῦ πηγαιῶ
ὕλικοῦ, διὰ τὴν δι' ἐπιστημονικῶν κριτηρίων ἀξιοποίησιν τοῦ σχετικοῦ ἀρχείου τῆς Ἱ.
Συνόδου καὶ τῆς πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας, διὰ τὴν ἀρίστην γνῶσιν τοῦ ὅλου κανονι-
κοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, διὰ τὴν ἱστοριογενετικὴν παρουσίαν πολλῶν λεπτομε-
ρειῶν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν λαμπρὰν χρῆσιν τῆς ἐνδεδειγμέ-
νης μεθοδολογίας καὶ διὰ τὸ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐτέθη εἰς τὴν διακονίαν τῆς Ἐκ-
κλησίας, ἀποβλέψασα εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν χρονίζοντος ζητήματος ἀπασχολούντος ταύτην.

Εὐχόμενοι εἰς τὸν Σεβασμιώτατον νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀξιοποίησιν τοῦ λαμπροῦ ἐπι-
στημονικοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ συγγραφικοῦ του ταλάντου, συγχαίρομεν θερμῶς αὐτῷ καὶ
ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐσημειώσαμεν ἐν σχετικῷ σχολίῳ, καταχωρηθέντι τὴν 1/15 Ἰα-
νουαρίου 1983 εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1-2 φύλλον τοῦ περιοδικοῦ «Ἐκκλησία». Τὸ σχόλιον τοῦτο
εἶχεν ὡς ἐξῆς: «Χαίρομεν, διότι εἰς τὰς τάξεις τῶν Διδασκτῶρων τῆς Θεολογίας προσετέθη
ἀκόμη εἰς Ἑλλήν Ἱεράρχης, ὅστις εἶναι γνωστὸς διὰ τὴν πεφωτισμένην ποιμαντορικὴν

δρᾶσιν, διὰ τὸ συγγραφικόν του ἔργον, διὰ τὸν ἀγωνιστικόν του παλμὸν καὶ διὰ τὸ ἀφυπνιστικόν του ἔργον εἰς τὰς τάξεις τῆς σπουδαζούσης νεολαίας καὶ τὸν ἐπιστημόνων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Δημητριάδος. Ἡ γενομένη πρὸς αὐτὸν τιμὴ ἀνταντακῆ εἰς ὅλην τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος».

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Ἡ λ ί α Β. Ο ἰ κ ο ν ό μ ο υ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, *Οἱ ἐρμηνευτικοὶ λογότυποι (Τὰ στοιχειώδη συστατικά τῆς Πατερικῆς Ἑρμηνευτικῆς) (Ἑρευνα)*, ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας», σχ. 8ον, σελίδες 118.

Ὅντως ἀξιολογώτατη συμβολὴ εἰς τὴν φαινομενολογικὴν ἐξέτασιν τῆς Πατερικῆς Ἑρμηνευτικῆς εἶναι ἡ δημοσίευσίς αὐτῇ τοῦ συναδέλφου κ. Ἡλία Β. Οἰκονόμου, διὰ τῆς ὁποίας, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ Προλόγῳ (σ. 7), ἀνακοινοῦνται τὰ πρῶτα οὐσιαστικὰ πορίσματα πολυετοῦς πρωτοτύπου ἐρευνητικῆς ἐργασίας, ἀναφερομένης εἰς τοὺς «ἐρμηνευτικούς λογοτύπους», ἧτοι εἰς τὰ εἶδη τῶν ἐπιτελουμένων λειτουργιῶν ἐντὸς τῶν πολυαριθμῶν «κειμένων μεικτοῦ λόγου», ἧτοι αὐτοσυῶν ἀποσπασμάτων ἢ «παραθεμάτων» ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, συνυφαινομένων μετὰ τοῦ ἰδίου λόγου τῶν Ἑκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ἐνσωματουμένων γραμματικῶς καὶ συντακτικῶς εἰς αὐτὸν καὶ ἀποτελούντων μετ' αὐτοῦ ἐνιαίαν ἁρμονικὴν ἐνότητα (σ. 7-18).

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ εἶδη καὶ τὴν τυπολογίαν τῶν «ἐρμηνευτικῶν λογοτύπων», τῶν ὁποίων αἱ παραλλαγαί, κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ σ., εἶναι περίπου τριάκοντα, οὗτος ἐπισημαίνει ἰδιαιτέρως τοὺς ἐξῆς ὀκτώ: 1) Λογότυπος συνδέσεως, 2) Λογότυπος «ἀρχετύπου» λόγου Παλαιᾶς Διαθήκης. 3) Λογότυπος «ἀρχετύπου» λόγου Καινῆς Διαθήκης. 4) Λογότυπος «ἀρχετύπου» λόγου ἑξωβιβλικῶν κειμένων. 5) Λογότυπος σχέσεως τοῦ «ἀρχετύπου» λόγου πρὸς τὴν «εἰκόνα» του. 6) Λογότυπος προτεινομένης ἐρμηνευτικῆς «εἰκόνης» τοῦ «ἀρχετύπου» λόγου. 7) Λογότυπος ἐπιλεγείσης ἐρμηνευτικῆς «εἰκόνης» τοῦ «ἀρχετύπου» λόγου. 8) Λογότυπος ἐφαρμογῆς τῆς «εἰκόνης» τοῦ «ἀρχετύπου» λόγου (σ. 18-21).

Ἐν συνεχείᾳ ὁ σ. δι' ἀναλύσεως σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀποσπασμάτων ἐπισημαίνει τὴν τυπολογίαν τῶν «ἐρμηνευτικῶν λογοτύπων» (σ. 21-36). Μετὰ τὴν περιγραφὴν ἐκάστου αὐτῶν γίνεται δειγματοληπτικὴ ἐξέτασις τῶν συνθέσεων τῶν ἐρμηνευτικῶν λογοτύπων διὰ χρήσεως γραμμικοῦ συστήματος, ὅπερ ὑπ' αὐτοῦ ἐπενοήθη καὶ ὠνομάσθη «Ἐξηγησιογράφημα» καὶ παρουσιάζεται εἰς σχετικὸν πῖνακα. Ἡ εἰς τὴν διανοητικὴν διαδικασίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἀναφερομένη τυπολογία τῶν «Ἐξηγησιογραφημάτων» παρουσιάζει εἴτε ἀπλοῦς ἢ στοιχειώδεις, εἴτε συνθέτους τύπους αὐτῶν. «Ἀπλᾶ Ἐξηγησιογραφήματα εἶναι ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ διανοητικὴ πορεία τοῦ συγγραφέως ἀπὸ λογοτύπου εἰς λογότυπον σχηματίζει ἐμφανῶς ἐν γράμμα τῆς ἑλληνικῆς ἢ τῆς λατινικῆς ἀλφαβήτου. Ἀντιθέτως, ὡς σύνθετα Ἐξηγησιογραφήματα χαρακτηρίζονται ἐκεῖνα τὰ διαγράμματα τῆς διανοητικῆς πορείας τοῦ συγγραφέως ἀπὸ λογοτύπου εἰς λογότυπον, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν συνδυασμὸν περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς γραμμάτων τῆς ἀλφαβήτου, ἑλληνικῆς ἢ λατινικῆς» (σ. 39). Πάντες οἱ τύποι οὗτοι παρουσιάζονται ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Οἰκονόμου διὰ Πινάκων, κατηρτισμένων διὰ τῶν κριτηρίων τῆς σχετικῆς συγχρόνου τεχνικῆς καὶ ἀποτυπώτων σχηματικῶς τὴν πορείαν τῆς σκέψεως τῶν παρατιθεμένων ἀξιολογωτάτων κειμένων ἐξ ἔργων τῶν Ἑκκλησιαστικῶν Συγγραφέων τῶν πρώτων αἰώνων μετὰ Χριστόν.

Οὕτως ἡ ἀνάλυσις τῶν κειμένων τούτων ὡδήγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι «οἱ λογότυποι ἀποτελοῦν τὰ σημασιολογικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς πατερικῆς συλλογιστικῆς, τὰ ὁποῖα κατὰ ποικίλους τρόπους συνθέτουν ὅχι μόνον τὸν λογικὸν εἰρμόν τῶν θέσεων τοῦ ὑπὸ διαπραγματεύσεως ἢ ἀπόδειξιν θέματος, ἀλλὰ ταυτοχρόνως παράγουν τὸ ὁρθὸν καὶ ἀποδεκτὸν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν πράξιν περιεχόμενον ἐνὸς ἢ πολλῶν ἐδαφίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς.

Ὁὕτω λογιότυπος κατὰ τὴν μορφήν εἶναι τμήμα κειμένου, καθ' ὅλην εἶναι στοιχεῖον τῆς ὅλης συλλογιστικῆς πορείας, ἐξαρτώμενος στενῶς ἐκ τῶν ἄλλων. Ὁ διαφορισμὸς τῶν λογιότυπων γίνεται μὲ κριτήριον τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συγγραφέως, ὡς αὕτη ἀναδεικνύεται ἐκ τοῦ κειμένου ἢ ἀκριβέστερον ἐκ τῶν τμημάτων, εἰς τὰ ὅποια καταμερίζεται ἡ μὴ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως... Ἡ συλλογιστικὴ ἐκάστου θέματος ἀποτελεῖ ἄλυσον συλλογισμῶν, περιλαμβάνουσιν ὡς κρίκους αὐτῆς βιβλικά κείμενα, τὰ ὅποια συνδέονται μετ' ἄλλων κρίκων, ἀπαρτίζοντα ἐν ἁρμονικῶν σύνολον» (σ. 110).

Ὡς καθίσταται δῆλον, διὰ τῆς προτεινομένης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Οἰκονόμου μεθόδου «ἐπιτυγχάνεται ἡ διαπίστωσις τῆς ἐννοιολογικῆς ταυτότητος μεταξὺ τῶν δύο ἢ περισσοτέρων κειμένων διαφόρων συγγραφέων, συνυφανθέντων εἰς ἐν ἐνιαῖον κείμενον διὰ τῆς συγγραφικῆς δραστηριότητος τοῦ νεωτέρου αὐτῶν». «Ὅθεν αἱ διανοιγόμεναι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης προοπτικαὶ ἀφοροῦν ἐξ ἐπόψεως εἰδολογικῆς ἢ μορφολογικῆς οὐ μόνον εἰς θεολογικά κείμενα, ἀλλ' εἰς πᾶν κείμενον μεικτοῦ συγγραφικῶς λόγου, ἀνεξαρτήτως περιεχομένου. «Διὰ τὴν Θεολογικὴν ὅμως ἐπιστήμην, ἡ μέθοδος ἐνέχει τεραστίαν ἀξίαν, ἐπειδὴ διὰ ταύτης ἐπιτυγχάνεται ἡ συστηματικὴ ἀνάλυσις καὶ κατανόησις τῆς ἐννοιολογικῆς καὶ μορφολογικῆς συνδέσεως τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως» εἰς ἐν ἀδιάσπαστον ὅλον» (σ. 111).

Ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως ταύτης τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν στόχων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος λαμπρᾶς ἐρευνητικῆς ἐργασίας συνάγεται, ὅτι αὕτη διακρίνεται διὰ τὴν μεγάλην διεισδυτικὴν δξυδέρκειαν, μετ' ἧς ὁ κ. Οἰκονόμου κατὰ ρηξικέλευθον καὶ πρωτότυπον τρόπον ἐπεκτείνει εἰς τὸν θεολογικὸν ἐρμηνευτικὸν χώρον καὶ ἀξιοποιεῖ ὑπαινιγμούς ἢ ὑποδείξεις ἢ αἰτήματα τῆς συγχρόνου Σημειολογίας τῆς Γλωσσολογίας καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ συγχρόνου φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ἀναπτυχθείσης «Φιλοσοφίας τῆς γλώσσης» (Sprachphilosophie).

Ἡ ἀρξαιμένη καὶ ἐπὶ ἔτη διενεργουμένη καὶ συνεχισθησομένη ἐρευνα τοῦ κ. Οἰκονόμου, ἥτις ὠδήγησε καὶ εἰς σχετικὰς ἀνακοινώσεις εἰς διεθνῆ συνέδρια, καλύπτει τῷ ὄντι σημαντικὸν κενόν, διότι παρὰ τὴν διάχυτον πεποίθησιν ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Θεολογικὴ Γραμματεία ἐρμηνεύει τὴν Ἀγίαν Γραφήν» (σ. 7), δὲν ὑπάρχει προσπάθεια διερευνήσεως καὶ τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐρμηνείας, ἡ ὅποια ὑποδηλοῦται διὰ τῆς συνυφάνσεως τοῦ βιβλικοῦ καὶ τοῦ πατερικοῦ λόγου.

Ὁ σ. ἔχει συναίσθησιν τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζει ἡ πρωτοποριακὴ προσπάθειά του. Δι' αὐτὸ μετριοφρόνως σημειοῖ ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς ἐργασίας του: «Παραδίδοντες τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν κρίσιν παντὸς δυναμένου, ἔχομεν καὶ ἐπίγνωσιν ὅτι πολλὰ ἐρωτήματα παραμένουν εἰσέτι ἄλυτα, ἐλπίζομεν ὅμως ὅτι ὁ σοβαρὸς ἐπιστημονικὸς διάλογος θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προώθησιν τῆς συνεχιζομένης προσπάθειας» (σ. 8-9). Εἰμὲθα βέβαιοι, ὅτι ὁ ἀγαπητὸς συναδελφος, ἐμφορούμενος ὑπὸ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐμμονῆς εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐπιστημονικὴν δεοντολογίαν, θὰ συνεχίσῃ καρποφόρως καὶ ἐπιτυχῶς τὴν ἀρξαιμένην προσπάθειάν του, ἵνα ἐπεκτείνῃ ὅλον ἐν καὶ περισσότερον τὴν φαινομενολογικὴν ἐξέτασιν τῶν δειγματοληπτικῶς ἐπισημαινομένων ὑπ' αὐτοῦ «ἐρμηνευτικῶν λογιότυπων» εἰς ὁλόκληρον τὴν ἐρμηνεύουσαν τὰ βιβλικά κείμενα Ἐκκλησιαστικὴν καὶ Θεολογικὴν Γραμματείαν. «Ὅτι ἡ ἐπισήμανσις αὕτη θὰ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πάντοτε δειγματοληπτικὴ γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ ἐρμηνευτικοῦ προφορικοῦ ἢ γραπτοῦ λόγου χρησιμοποιούμενα σημεῖα ἢ σύμβολα, ὡς καὶ ἡ καθ' ὅλου δομὴ του δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαντλήσουν τὴν κατὰ πολὺ υπερβάλλουσαν ταῦτα καὶ ὅλον ἐν εἰς νέας ἐξωτερικὰς μορφὰς ἐκρηγνυμένην βαθεῖαν πνευματικὴν ἐμπειρίαν τῶν ἐρμηνευόντων τὴν Ἀγίαν Γραφήν ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ ἐμπνέει καὶ καθοδηγεῖ τοὺς θεολόγους ἐρμηνευτάς, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου «ὅπου θέλει, πνεῖ» (Ἰωάν. γ', 7) καὶ συντελεῖ ὥστε ὁ διὰ τῆς ἐρμηνείας μεταχρονισμὸς τοῦ Λόγου τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς ἐκάστην ἐποχὴν

νὰ μὴ ἔχη στατικὰς ἐξωτερικὰς μορφὰς καὶ νὰ μὴ εἶναι «κονφορμισμός». Τοιουτοτρόπως ὁ «πνευματικὸς λειμὼν καὶ παράδεισος τρυφῆς», τὸν ὅποιον, κατὰ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, δημιουργεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς Ἀγίας Γραφῆς νὰ παρουσιάσῃ συνεχῶς νέας ποικιλίας ἀνθέων.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Constantin G. Patelos, *Vatican I et les Evêques Uniates. Une Etape Eclairante de la Politique Romaine à l' Egard des Orientaux (1867-1870)*, Louvain-La-Neuve: Collège Erasme, Louvain: Editions Nauwelaerts, 1981, pp. I-XVI, 1-569, avec trois cartes (Bibliothèque de la «Revue d' Histoire Ecclésiastique», Fascicule 65).

‘Ο συ γ γ ρ α φ ε ũ ς. ‘Ο συγγραφεὺς τῆς ἐργασίας ταύτης Δρ. Κωνσταντῖνος Γ. Πάτελος, τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀπεφοίτησεν ἀπὸ τὴν ἱ. Θεολογικὴν σχολὴν τῆς Χάλκης τὸ 1965. Ἐσυνέχισε τὰς ἀνωτέρας αὐτοῦ σπουδὰς εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Λουβαίν, Βελγίου, μετ’ ἐπόπτην καθηγητὴν τὸν Ρογήρον Ὁμπέρ, ὅπου ἔλαβε τὰ πτυχία εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸ 1974 τὸ δίπλωμα τοῦ διδάκτορος εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας. Εἰργάσθη ἀπὸ τὸ 1974-1978 εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἑκκλησιῶν. Σήμερον διδάσκει εἰς τὸ ἐλληνικὸν μεσογειακὸν κέντρον ἀραβικῶν καὶ μουσουλμανικῶν σπουδῶν τῆς Παντείου Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Συνέγραψε διάφορα ἄρθρα εἰς περιοδικὰ ἡμέτερα καὶ ξένα καὶ βιβλία. Τελευταία του ἐργασία εἶναι ἡ ὑπ’ αὐτοῦ ἔκδοσις εἰς τὴν ἀγγλικὴν τῶν ὁρθόδοξων οἰκουμενικῶν κειμένων: C. C. Patelos ed., *The Orthodox Churches in the Ecumenical Movement, Documents and Statements 1902-1975*, Geneva: the WCC, 1978., [Βιβλιοκρισία ὑπὸ Β. Θ. Σταυρίδου, *Θεολογία* 50 (1979) 243-245. Βιβλιοκρισίαι ἐπὶ ἄλλων ἔργων του ὑπὸ τοῦ ἰδίου, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 53 (1970) 95-96. 59 (1976) 187, 190-191].

Διωργάνωσε καὶ συμμετέσχεν εἰς διάφορα συνέδρια τῆς εἰδικότητός του.

‘Η Ἐ ρ γ α σ ί α. Ἡ παρούσα ἐργασία μετ’ τὸν τίτλον: «*Ἡ Ἀ’ Βατικανὴ καὶ οἱ Οὐνῖται Ἐπίσκοποι*». *Ἐν Διαφωτιστικῶν Στάδιον τῆς Ρωμαϊκῆς Πολιτικῆς Ἐναντι τῶν Ἀνατολικῶν (1867-1970)*, ἡ ὁποία ἐξεδόθη εἰς τὴν σειρὰν «Βιβλιοθήκη τοῦ Περιοδικοῦ τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας», (ἀρ. 65) τῆς Λουβαίν, εἶναι ἡ τελικὴ μορφή τῆς ὡς ἄνω ἐπὶ διδακτορικῇ διατριβῇ του. Ἐὰν δὲν κάμνω λάθος, εἶναι ἡ πρώτη ἐλληνικὴ ὁρθόδοξος ἐργασία, ἡ συμπεριληφθεῖσα εἰς τὰς ἐκδόσεις τῆς γνωστῆς ἐπιστημονικῆς σειρᾶς ταύτης.

‘Ο Πίναξ Περιεχομένων εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἀντὶ Προλόγου, σ. V-IX. Βιβλιογραφία Γενική, σ. X-XV. Πίναξ Συντμήσεων, σ. XVI. Κεφάλαιον Προκαταρκτικόν. Ἡ Κατάστασις τῶν Οὐνιτῶν κατὰ τὰς Παραμονὰς τῆς Α’ Βατικανῆς, σ. 1-77. Μέρος Πρῶτον: Ἡ Προετοιμασία τῆς Συνόδου, σ. 79-380. Κεφ. I. Ἀπωτέρα Προετοιμασία τῆς Α’ Βατικανῆς, σ. 79-85. Κεφ. II. Προκαταρκτικὴ Ἐπιτροπὴ διὰ τὰς Ἀνατολικὰς Ἑκκλησίας καὶ τὰς Ἱεραποστολάς, σ. 86-141. Κεφ. III. Σχέδια τοῦ Ἑκκλησιαστικοῦ τῶν Οὐνιτῶν, σ. 142-220. Κεφ. IV. Οἱ Οὐνῖται Ἐπίσκοποι, σ. 221-380. Μέρος Δεύτερον: Ἡ Ἐξέλιξις τῆς Συνόδου, σ. 381-540. Κεφ. V. Ἡ Ἐναρξίς τῆς Συνόδου καὶ οἱ Οὐνῖται Ἱεράρχαι, σ. 381-387. Κεφ. VI. Ἡ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ διὰ τοὺς Ἀνατολικοὺς Ρυθμοὺς καὶ τὰς Ἱεραποστολάς, σ. 388-421. Κεφ. VII. Ἡ Συζήτησις τῶν Σχεδίων ἐπὶ τῆς Καθολικῆς Πίστεως καὶ τῆς Τάξεως, σ. 422-440. Κεφ. VIII. Αἱ Ἐπιπτώσεις τῆς Βούλλης *Reversurus* εἰς τὴν Α’ Βατικανήν, σ. 441-457. Κεφ. IX. Τὰ Ἑκκλησιολογικὰ Προβλήματα, σ. 458-466. Κεφ. X. Ἡ Εἰσαγωγή τοῦ Θέματος τοῦ Ἀλαθῆτου, σ. 467-477. Κεφ. XI. Τὸ Διάταγμα «*Pastor Aeternus*», σ. 478-508,

Κεφ. XII. Τὸ Πρόβλημα τῶν Ἱεραποστολῶν, σ. 509-523. Κεφ. XIII. Ἡ Ὑποταγή, σ. 524-540. Γενικὸν Συμπέρασμα, σ. 541-546. Χάρται, 3, σ. 547-549. Πίναξ Ὀνομαστικῶς, σ. 550-562. Πίναξ Περιεχομένων, σ. 563-569.

Ὁ Τίτλος. Ὁ τίτλος τῆς ἐργασίας εἰς τὴν ἀπλότητά του εἶναι ἐνδεικτικὸς τῶν περιεχομένων αὐτῆς, ὃ δὲ ὑπότιτλος διευρύνει τοὺς δύο πόλους καὶ τοποθετεῖ αὐτοὺς μέσα εἰς τὰ εὐρύτερά των φυσικὰ πλαίσια.

Πηγαὶ - Βοηθήματα. Ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ ὕλικὸν ἀνέκδοτον καὶ ἐκδεδομένον. Εἰς τὸ ἀνέκδοτον περιλαμβάνονται αἱ διὰ ζώσης πληροφορίες (Duprey, σ. 400, ὑπόσημ. 42, Aubert, σ. 406, ὑπόσημ. 54/55) καὶ τὰ ἀρχεῖα τῆς Προπαγάνδας, τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὰ μυστικά τοιαῦτα τοῦ Βατικανοῦ. Προσέτι ἡ ἀλληλογραφία τῶν ρωμαιοκαθολικῶν πρακτόρων εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολήν, αἱ ἐκθέσεις τῶν προξένων τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Δαμασκὸν καὶ τὴν Βηρυττὸν (ὑπουργεῖον ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας), σ. VIII-IX καὶ εἰς τὰ κείμενα. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐλλείψεως ἀρχικῶν πηγῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς οὐνίτας ἐπισκόπους τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης (σ. 221, ὑπόσημ. 1) καὶ τῆς μέχρις ἐνὸς σημείου δοθείσης εἰς αὐτὸν ἀδείας διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μυστικῶν ἀρχείων τοῦ Βατικανοῦ (σ. 462, ὑπόσ. 3). Ἡ συνετὴ καὶ ἐπιστημονικὴ χρῆσις τοῦ εἰς τὴν διάθεσίν του ἀρχεῖακοῦ ὕλικου φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσε παράγοντα πρωταρχικὸν καὶ σημαντικὸν διὰ τὴν πορείαν καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ὅλης ἐργασίας.

Τὸ ἐκδεδομένον ὕλικον (ἡ βιβλιογραφία) διαφαίνεται εἰς ὁλόκληρον τὸν τόμον. Τὸ συναντᾷ κανεὶς εἰς τὸ ἰδιαίτερον κεφάλαιον Βιβλιογραφία Γενικὴ (σ. X-XV), εἰς τὰς ὑποσημειώσεις καὶ ἐντὸς κειμένου. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται ὅτι εἶναι κατατοπισμένος εἰς τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὰς παλαιότερας ἀλλὰ καὶ τὰς σύγχρονους ἐκδόσεις. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα, ὅχι πολλὰ, προβαίνει καὶ εἰς κριτικὴν τοῦ βιβλίου (σ. 31, 340, 342, 347). Διὰ τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα περιγράφει, προσπαθεῖ πάντοτε νὰ καταρτίζη καταλόγους τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Ἡ ἐργασία τοῦ R. Janin θὰ εἶναι ἡ δ' ἐκδ., Παρίσι, 1955 (σ. XII). Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ B. Στεφανίδου ἐμφανίζεται εἰς τὴν β' ἐκδ., Ἀθήναι, 1959, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζονται αἱ ἐπόμεναι γ' (1970) καὶ δ' (1978) ἐκδόσεις τῆς (σ. 6, ὑπόσημ. 19).

Ἱστορικὸν Ἔργον. Ἡ διδακτορικὴ αὕτη διατριβὴ φέρει τὰ γνωρίσματα μιᾶς ἱστορικῆς μονογραφίας. Βεβαίως τὰ ὅσα ἐλέχθησαν προηγουμένως περὶ τοῦ συγγραφέως, τῆς ἐργασίας, τοῦ πίνακος περιεχομένων, τοῦ τίτλου καὶ τῶν πηγῶν-βοηθημάτων εἶναι καὶ αὐτὰ παρόμοια γνωρίσματα.

Ἡ ὅλη πλοκὴ τῆς ἐργασίας ταύτης, ἐὰν κατανοῶ ὀρθῶς, στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς βιογραφίας. Ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην προκαλεῖ ἡ πλουσία παραθεσις τοῦ βιογραφικοῦ ὕλικου (σ. 221) μὲ τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς χρήσεως τούτου. Ἔως ἐν σημείῳ ἡ ἱστορία γράφεται ἐδῶ διὰ τῆς βιογραφίας.

Ἀπὸ τὰς γενικότητος γίνεταί ἡ κάθοδος εἰς τὰς λεπτομερείας, τὰς πολλὰς. Ἀναζητοῦνται τὰ αἷτια τῶν γεγονότων (σ. 34, 57, 152, 279). Ἐπιζητεῖται ἡ αἰτιολογία καὶ ἡ δικαιολογία των (σ. 279, 365).

Τὰ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα δὲν ρίπτονται εἰς τὸ κενόν, ἀλλὰ καταβάλλεται κάθε προσπάθεια διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν διαφώτισιν τοῦ περιβάλλοντος καὶ ὅλων τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὸ στοιχείων. Ἡ ἀναφορὰ γίνεται πρὸς τὸ περιβάλλον, πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν κλίμα, τὸ γεωγραφικόν, τὸ ἱστορικόν, τὸ πολιτικόν, τὸ πολιτιστικόν, τὸ ἐκκλησιαστικόν, κτλ. (σ. V-VI, 29 ἐξ., 125-126. Ἰδε τὰ ἀνάλογα κεφάλαια καὶ τὰς ὑποδιαιρέσεις). Χρονικῶς ἡ ἀναφορὰ γίνεται τόσον πρὸς τὸ παρελθόν ὅσον καὶ πρὸς τὸ παρὸν καὶ τὰς ἐν τῷ μετὰξὺ διαγραφείσας ἐξελίξεις.

Εὐχάριστοι εἶναι αἱ παρεκβάσεις. Γνώρισμα τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἰσόρροπος ἐκθεσις τῶν ἀπόψεων καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἄκρων καὶ τῆς ὀξείας πολεμικῆς. Ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει ὅσον πρέπει τὰς προσωπικὰς του σκέψεις, ἀντικρούων τὰς ἀντιθέτους πρὸς αὐτὰς τοιαύτας (σ. 6, 38, 364 καὶ ἀλλαχοῦ). Προβαίνει πολλαχοῦ τοῦ βιβλίου εἰς τὰς προσωπικὰς του διαπιστώσεις (σ. 29, 34, 45, 49, 124-126, 220-224, 234-235, 278, 296, 305-306, 317, 350-351, 370-371, 376-377, 417-421, 426, 438, 446-447, 461, 466, 492, 499, 500, 507, 512, 516-523, 534, 537, 540-546).

Γίνεται συνεχὴς ἐφαρμογὴ τῆς κριτικῆς ἐρεύνης πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις καὶ τῶν συγκρίσεων. Τίθενται τὰ θέματα καὶ τὰ προβλήματα (σ. 165, 275 καὶ ἀλλαχοῦ). Παραλλήλως, εἰς πολλὰ μέρη τοῦ βιβλίου προβάλλουν ἔντονα τὰ ἐρωτήματα, (VI-VII, 20, 77, 141, 149, 150, 151, 176, 193, 194, 195, 197-199, 244, 267, 270, 271, 274, 280-281, 297-298, 318-319, 340, 347, 357, 361, 363, 365, 368-369, 377-380, 384-385, 398, 421, 431, 450, 455, 456, 460, 473, 477, 492, 496, 499, 501, 509, 517-518, 524-525, 529, 532, 540).

Ὁ συγγραφεὺς, ὅπουδῆποτε εἶναι εἰς θέσιν, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ εὐλόγους λύσεις καὶ ἀπαντήσεις εἰς τὰ προβλήματα, τὰ θέματα καὶ τὰς ἐρωτήσεις. Ἀλλ' ἄφ' ἑτέρου, καταδεικνύει τὴν ἀπαιτουμένην ἀκαδημαϊκὴν ἐντιμότητα, προβαίνων, ὅπουδῆποτε ἐλλείπουν αἱ ἀναγκαῖαι ἐπιστημονικαὶ δυνατότητες, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀδυναμίας του (σ. 20, 28, 77, 89, 106, 221-223, 247, 287, 304 306-307, 344, 349, 368-369, 386-387, 421, 431, 471, 496, 507, 509, 524, 529, 532-533, 538). Οἱ καρποὶ τῶν νέων ἐρευνῶν τὸν κάμνουν νὰ ἀλλάσῃ τὰς προσωπικὰς του ἀπόψεις (σ. 29). Ὅπουδῆποτε αἱ ἀπαντήσεις δὲν ἐμφανίζονται θετικαὶ ἢ ἀρνητικαὶ δίδεται ὁ χώρος καὶ εἰς τὰς πιθανότητας (σ. 224, 267, 268, 274, 338, 359, 386-387, 446).

Α' Β α τ ι κ α ν ἡ Σ ύ ν ο δ ο ς (1869-1870). Ἡ παροῦσα ἐργασία εἶναι μία προσφορὰ ἑλληγος ὀρθοδόξου θεολόγου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Α' Βατικανῆς (1869-1870), εἰκοστῆς εἰς τὴν σειρὰν τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ Πίου Θ' (1846-1878).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ πάπα Πίου Θ' (1846-1878) ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης συμπλήρωσε τὴν δογματικὴν της διδασκαλίαν μετὰ τὴν διατύπωσιν νέων δογμάτων. Εἰς τὰ παρασκήνια εὐρίσκονται οἱ ἱησοῦνται, μετὰ τοὺς οὐλτραμοντανιστικούς σκοποὺς, δηλ. τὰς περὶ τῆς παγκοσμίου κυριαρχίας τοῦ πάπα ἀρχὰς των. Οὕτω τὸ 1854 ὁ πάπας Πῖος Θ' ἀνῆγαγεν εἰς δόγμα τὴν περὶ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου διδασκαλίαν. Τὸ 1864 ἐξεδόθη ὁ σύλλαβος πλανῶν, ὅπου κατεδικάζοντο τὰ νεώτερα φιλοσοφικά, κοινωνικά, πολιτικά, κ.ἄ. συστήματα καὶ ἡ φιλελευθέρια εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔρευναν τάσεις.

Ἡ ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου Θ' συγκληθεῖσα σύνοδος θὰ ἡσχολεῖτο μετὰ ποικίλα θέματα, ὅπως ἦσαν ἡ πίστις καὶ τὸ δόγμα, ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις καὶ τὸ κανονικὸν δίκαιον, τὰ μοναχικὰ τάγματα, αἱ ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι, αἱ ἐξωτερικαὶ ἱεραποστολαὶ, αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας.

Εἰς τὰ παρασκήνια διεφαίνοντο δύο τάσεις, ἡ τῆς πλειοψηφίας, οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ὁποίας ἦσαν ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τελικῆς διατυπώσεως τοῦ ἀλαθῆ του τοῦ πάπα καὶ ἡ τῆς μειοψηφίας, τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἦσαν κατὰ τοῦ ἀλαθῆ του τοῦ πάπα.

Κατὰ τὴν τρίτην δημοσίαν συνεδρίαν τῆς 24ης Ἀπριλίου 1870 ἔγινε δεκτὸν τὸ διάταγμα περὶ καθολικῆς πίστεως. Τοῦτο εἰς τὸ προοίμιον καταδικάζει τὰ μεγάλα ἀντιχριστιανικὰ ρεύματα τῆς ἐπιστήμης, τὸν πανθεϊσμόν, τὸν ὕλισμόν, τὸν ἀθεϊσμόν, κ.ἄ., καὶ εἰς τέσσαρα τμήματα ἀναπτύσσει τὰς διδασκαλίας περὶ Θεοῦ δημιουργοῦ, περὶ θείας Ἀποκαλύψεως, περὶ πίστεως καὶ περὶ πίστεως καὶ λόγου.

Τὴν 6ην Μαρτίου 1870 ἀνεκοινώθη δημοσίως ὅτι ἤρχιζεν ἡ συζήτησις τοῦ θέματος

περὶ τοῦ ἀλαθῆτους τοῦ πάπα. Ἡ ὅλη διαδικασία, ποὺ ἠκολούθηθη εἰς τὸ θέμα τοῦτο μέχρι τῆς τελικῆς ἐπιψηφισέως του παρουσίασεν ἀρκετάς φάσεις. Ἀρχικὰ ἡ ἀντίδρασις ἦτο σθεναρὰ καὶ ὑπολογισίμος. Σιγὰ, σιγὰ ὅμως, ἀφοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ βλαία μέσα, οἱ ἀντιφρονούντες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, ἄλλοι ἀνεχώρησαν πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴν ψήφισιν τοῦ θέματος καὶ ἕτεροι ἀπέσχον. Τελικὰ τὸ σχέδιον τῆς οἰκείας ἐπιτροπῆς ἐψηφίσθη κατὰ τὴν τετάρτην γενικὴν συνέλευσιν τῆς 18ης Ἰουλίου 1870 μὲ ψήφους 533 ὑπὲρ καὶ 2 κατὰ.

Διὰ τοῦ δόγματος τούτου ἐπαγιοῦτο πλέον ἡ θέσις τοῦ πάπα ἔναντι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπισκόπων. Τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα ἐγένοντο πανηγυρικὰ πλέον δεκτὰ ἀπὸ ὁλόκληρον τὸν ρωμαιοκαθολικὸν κόσμον.

Τὰ κύρια ταῦτα σημεῖα ἀναπτύσσονται ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν ἐργασίαν.

Ὁ ὀ ν ι τ ι κ α ῖ Ἐ κ κ λ η σ ι α ι. Μέσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια τῆς Α' Βατικανῆς συνόδου ἐξετάζονται ἡ θέσις καὶ ὁ ρόλος τῶν οὐνιτικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Δίδεται μία γενικὴ εἰκὼν τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τῆς ἱεραρχίας καὶ τῶν σχέσεών των μετὰ τῆς Ρώμης. Μελετᾶται, μετὰ πολλῆς προσοχῆς, ἡ στάσις τῶν οὐνιτῶν ἱεραρχῶν μέχρι καὶ πέραν τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Α' Βατικανῆς συνόδου (20 Ὀκτωβρίου 1870). Οἱ ἐκεῖ οὐνῖται ἱεράρχαι, 62 τὸν ἀριθμὸν, θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν μίαν ὑπολογισίμον ὁμάδα εἰς τὴν Α' Βατικανὴν σύνοδον, ἐὰν βεβαίως εἶχον τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς τοῦτο πνεῦμα ἐνότητος. Αἱ σελίδες τοῦ βιβλίου συνιστοῦν, διὰ μέσου τῶν βιογραφιῶν τῶν ἱεραρχῶν τούτων, καὶ μίαν ἱστορίαν τῶν οὐνιτικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ὅποιαν φαίνεται ὁ συγγραφεὺς καλῶς νὰ γνωρίζῃ.

Ἡ Ὁ ρ θ ο δ ο ξ ι α. Γνωστὴ εἶναι ἡ ἱστορία τῶν οὐνιτικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν μέσα ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων καὶ ἀρχαίων ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Αὗται, παρὰ τὴν ὑποταγὴν των πρὸς τὴν Ρώμην, προσεπάθησαν νὰ διακρατήσουν τὸν ἀνατολικὸν ρυθμὸν, τὴν λατρείαν, τὴν πνευματικότητα, τὸ δίκαιον, κ.ἄ. γνωρίσματα τῆς Ὁρθοδοξίας. Διὰ τοῦτο οὐδόλως παράδοξον τυγχάνει τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς πολλὰ μέρη τοῦ βιβλίου αἱ παραπομπαὶ πρὸς τὴν Ὁρθόδοξιαν νὰ εἶναι πολυάριθμοι (σ. 1-85, 134-135, 139-140, 144, 161, 163, 167-169, 181, 184, 190-201, 205-209, 213-220, 222-223, 228-229, 234-235, 245, 306-351, 374-376, 377-380, 392, 394, 399, 453, 455, 464, 481, 508, 514-523, 527, 531, 533-534, 537, 541-546, κ.ἄ.).

Π ρ ο τ ε σ τ α ν τ ι σ μ ό ς. Περὶ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἤρχισε νὰ γίνηται αἰσθητὴ ἡ παρουσία τῶν Προτεστάντων εἰς τὴν μέσσην Ἀνατολήν. Οὗτοι, χρησιμοποιοῦντες τὰ αὐτὰ πρὸς Ρωμαιοκαθολικοὺς μέσα, ἤρχισαν νὰ διοργανώνουν προτεσταντικὰς-εὐαγγελικὰς κοινότητας εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, νὰ προσηλυτίζουσιν δὲ καὶ μέλη τῶν ρωμαιοκαθολικῶν λατινικῶν καὶ οὐνιτικῶν Ἐκκλησιῶν. Ὡς ἐκ τούτου εἰς ὠρισμένα μέρη τοῦ βιβλίου γίνεται παρεμπιπτόντως μνεία καὶ τῶν Προτεστάντων (σ. 361 καὶ ἄλλαχού). ("Idε Jean-Michel Hornus, *Gent Cinquante Ans de Presence Evangelique au Proche-Orient* (1808-1958), *Foi et Vie* No. 2, Mars 1979, 78 année, pp. 108. Βιβλιοκρισία ὑπὸ Β. Θ. Σταυρίδου «Θεολογία» 52, 1981, 412-414).

Μ έ λ λ ο ν. Ὁ δρ. Πάτελος εἰς ὠρισμένα σημεῖα τοῦ βιβλίου του ρίπτει τὴν ιδέαν διὰ τὴν συγγραφὴν μελλοντικῶν ἐργασιῶν, ὅπως εἶναι: τὸ θέμα τῆς συμμετοχῆς τῶν μαρωνιτῶν ἱεραρχῶν εἰς τὴν Α' Βατικανὴν (σ. 298), ἡ ὑπαρξὶς ἢ μὴ καὶ ἄλλων εἰδικῶν εἰς τὸν τομέα τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἱεραποστολῶν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος εἰς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν (σ. 141), ἡ βιογραφία τοῦ Σύρου οὐνίτου πατρι-

άρχου Ἀντιοχείας Γρηγορίου Γιοῦσσεφ Σαγκούρ (1864-1897), «σημαντικῆς προσωπικότητος» (σ. 307-328, 307, ὑπόσημ. 203).

Διὰ τὴν Β' Βατικανὴν σύνοδον (1962-1965) μέγα ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων, οἱ ὅποιοι συνέγραψαν ἀρκετὰ ἔργα ἐπ' αὐτῆς. (Ἴδε Β. Θ. Σταυρίδου, Βιβλιογραφία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, 1960-1970, Ἀθήναι, 1972, σ. 21-25).

Δυστυχῶς ἡ ἐπὶ τῆς Α' Βατικανῆς συνόδου παρομοία βιβλιογραφία εἶναι πολὺ πτωχή. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, ὅτε ἔντονον προβάλλει εἰς τὸ προσκήνιον τῆς θεολογικῆς σκέψεως τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸν συνοδικὸν θεσμόν, εὐχῆς ἔργον θὰ ᾗτο ἡ συγγραφὴ μιᾶς ἱστορικῆς μονογραφίας περὶ τῆς συνόδου ταύτης, ἴσως ἀπὸ τὸν Κ. Γ. Πάτελον.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Irénée de Lyon, *Contre les Hérésies*, Livre II. Edition critique par A delin Rousseau et Louis Doutreleau, t. I - Introduction, Notes justificatives, Tables, t. II - Texte et traduction. «Sources Chrétiennes» Nos 293, 294, Les Editions du Cerf, Paris 1982.

Μὲ ἰδιαίτεραν χαρὰν ἀναγγέλλομεν τὴν δημοσίευσιν τοῦ Β' βιβλίου τοῦ ἔργου τοῦ Εἰρηναίου Λυώνος «Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως» εἰς τὴν ὡς ἄνω ἀξιόλογον σειρὰν πατερικῶν ἐκδόσεων. Μὲ τοὺς ὡς ἄνω δύο τόμους ὀλοκληρώνεται ἡ δημοσίευσis ὅλων τῶν βιβλίων τοῦ ἀξιολογωτάτου τούτου ἔργου (I τόμ. 263, 264, II τ. 293, 294, III τ. 210, 211, IV τ. 100, V τ. 152, 153). Ἦδη εἰς παλαιότερα τεύχη τῆς «Θεολογίας» εἶχομεν ἀναλυτικῶς ὁμιλήσει διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Α' («Θεολογία» τόμ. 51, 1980 σσ. 628-630) καὶ τοῦ Γ' («Θεολογία» τόμ. 46, 1975, σσ. 254-256) βιβλίου, εἶχομεν δὲ ἰδιαίτερως ἐπισημάνει τὴν ἀξιόλογον προσπάθειαν ἀποδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ τμήματα τῶν τριῶν τελευταίων βιβλίων, εἰς τὰ ὅποια ἔχει ἀπολεσθῇ τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον (δυστυχῶς πρόκειται διὰ τὰ 89% τοῦ Γ' βιβλίου, τὰ 93% τοῦ Δ' καὶ τὰ 83% τοῦ Ε' βιβλίου). Τὸ Α' βιβλίον (περὶ τοῦ περιεχομένου τούτου ἰδὲ «Θεολογία» τ. 51, 1980, σ. 629) εὐτυχῶς σφίζεται κατὰ τὰ 74% εἰς τὴν ἑλληνικὴν χάρις εἰς τοὺς ἀντιαιρετικούς συγγραφεῖς Ἰππόλυτον καὶ Ἐπιφάνιον ὡς καὶ τὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον. Ἀντιθέτως ἐκ τοῦ Β' βιβλίου μόνον τὸ 3% σφίζεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Δεδομένου ὅτι διὰ τὰ δύο ταῦτα βιβλία στερούμεθα τῆς βοήθειας τῆς ἀρμενικῆς μεταφράσεως, δὲν ᾗτο δυνατόν ἀπὸ τοὺς ὡς ἄνω ἐρευνητὰς νὰ γίνῃ συγκριτικὴ ἐξέτασις τῆς ἀξιοπιστίας τῆς λατινικῆς μεταφράσεως καὶ νὰ ἐπιχειρηθῇ, ὡς εἰς τὰ ἐπόμενα τρία βιβλία, ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ τρία τελευταῖα βιβλία, τὰ ὅποια ἐδημοσιεύθησαν πρῶτα εἰς τὴν σειρὰν, ἐρμηνεύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀποτελοῦν τόσον φιλολογικῶς ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου μίαν ἐνότητα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν δὲ αὐτοῦ τοῦ Εἰρηναίου μίαν ἐκθεσιν τῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας κηρυττομένης ἀληθείας πίστεως (Περβλ. «Θεολογία» 46, 1975, σ. 254 ἐξ. ἔνθα ἀναλυτικώτερον τὰ τοῦ Γ' βιβλίου).

Εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Β' βιβλίου δικαιολογεῖται ἡ σειρὰ δημοσιεύσεως τῶν τόμων εἰδικώτερον δὲ ἐπισημαίνονται αἱ ἰδιαίτεροι δυσκολαὶ προκειμένου περὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ βιβλίου τούτου, τὸ ὅποιον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς σφίζεται εἰς τὴν λατινικὴν. Οἱ ἐκδόται δὲν ἰσχυρίζονται ὅτι ἔλυσαν ὅλα τὰ δυσχερῆ προβλήματα τοῦ κειμένου. Ἐὰν ἐπροχώρησαν εἰς τὴν ἔκδοσιν τὸ ἔπραξαν λόγῳ τῆς τεραστίας ὄντως σημασίας τοῦ ἔργου, ἐνὸς ἐκ τῶν σπουδαιότερων μαρτύρων τῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων. Ὡς ἀναφέρουν οἱ ἐκδόται (ἰδὲ τόμ. 293 ἐνθ' ἀν. σ. 9), ὁ Εἰρηναῖος διακρίνεται διὰ τὴν διαλεκτικὴν του δύναμιν, διὰ τὴν βαθεῖαν ἀφομοίωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς

Ἄγ. Γραφῆς, διὰ τὴν ὀξεῖαν σύλληψιν τῆς ἐνότητος τοῦ θεοῦ σχεδίου περὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς σωτηρίας, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται σταδιακῶς εἰς τὴν ἱστορίαν, διὰ τὴν βαθεῖαν πίστιν εἰς Ἐκείνον, ὁ ὁποῖος «διὰ τὴν υπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἀγάπην» ἐγένετο «τοῦτο ὅπερ ἐσμέν, ἵνα ἡμᾶς εἶναι καταρτίσῃ ἐκεῖνο ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς» (Κατὰ αἰρέσεων V, πρόλογος τ. 153, ἐνθ' ἄν. σ. 15). Ὁ θαυμασμὸς τῶν ἐκδοτῶν διὰ τὸ ἔργον τοῦ Εἰρηναίου ὑπῆρξε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰδίων, ἡ προϋπόθεσις διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς κοπιώδους προσπάθειας των.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔκθεσις τῆς προσφορᾶς ἐκάστου τῶν συνεργατῶν εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ συνόλου τῆς ἐκδοτικῆς των προσπάθειας (τ. 293 σ. 10 ἐξ.). Εἰδικώτερον περὶ τοῦ Β' βιβλίου παρατηρεῖται ὅτι καὶ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ πλεῖστον σφύζεται, τὸ κείμενον δὲν διετηρήθη ἄθικτον. Οἱ ἐκδῶται καὶ εἰδικώτερον οἱ πατέρες Α. Rousseau καὶ L. Doutreleau γινώσκει τῆς σκέψεως τοῦ Εἰρηναίου ἀλλὰ καὶ τῶν ἀτελειῶν τῆς λατινικῆς μεταφράσεως, ἀπομακρύνονται ταύτης, ὅπου κρίνουν τοῦτο ἀπαραίτητον.

Ἐρχόμενοι εἰδικώτερον εἰς τὴν ἐκδοσὶν τοῦ Β' βιβλίου παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Ὁ πρῶτος τόμος (ἀρ. 293) διαλαμβάνει τὴν Εἰσαγωγὴν, τὰς ὑποσημειώσεις, δύο παραρτήματα καὶ τοὺς πίνακας.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν μελετᾶται εἰς ἰδιαιτέρα κεφάλαια ἡ παράδοσις τοῦ λατινικοῦ κειμένου, τὰ ἑλληνικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἄρμενικῆς καὶ ἐκ τῆς συριακῆς μεταφράσεως ὡς καὶ ἡ δομὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ Β' βιβλίου.

Ἀναλυτικώτερον προκειμένου περὶ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως οἱ ἐκδῶται τοῦ ἔργου βελτιώνουν τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Harwey ὡς καὶ τῶν παλαιότερων ἐκδόσεων, καθορίζουν τὴν ἀξίαν τοῦ χειρογράφου τῆς Σαλαμάγκας (S 202), ὑπογραμμίζοντες καὶ τὰς διὰ μέσου τῶν αἰώνων παραποιήσεις αὐτοῦ, διευθετοῦν τὸ δύσκολον πρόβλημα τῆς ἑναρμονίσεως τῶν κεφαλαίων τοῦ Β' βιβλίου διὰ μέσου τῶν χειρογράφων καὶ τέλος παρουσιάζουν τὸ χειρόγραφον 3762 τοῦ Στρασβούργου (T), τὸ ὁποῖον μᾶλλον πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς συλλογὴ ἀποσπασμάτων ἐκ διαφόρων ἐνοποιηθέντων χειρογράφων.

Προκειμένου περὶ τῶν διασωθέντων ἑλληνικῶν ἀποσπασμάτων τὰ ὁποῖα, ὡς ἀνεγράψαμεν, καλύπτουν μόνον τὸ 3% τοῦ κειμένου, οἱ ἐκδῶται παραθέτουν τὰς πηγὰς. Εἰδικώτερον δίδουν τὰ τρία ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας καὶ τὰ ἐπτὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Ἱερῶν Παραλλήλων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (ἐν ἑξ αὐτῶν διαλαμβάνεται καὶ εἰς τὸν κώδικα τῆς Ὁχρίδος). Ἐν συνεχείᾳ διὰ τῆς συγκρίσεως τοῦ κειμένου τῶν ἀποσπασμάτων αὐτῶν πρὸς τὸ κείμενον τῆς λατινικῆς καὶ τῆς ἄρμενικῆς μεταφράσεως προβαίνουν εἰς παρατηρήσεις. Ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζουν τὴν σημασίαν τοῦ κώδ. 236 τῆς μονῆς τοῦ Βατοπεδίου τοῦ Ἄγ. Ὁρους (τοῦ ιβ' αἰ.), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Marcel Richard (περὶ τοῦ ἐρευνητοῦ τούτου ἰδὲ «Θεολογία» τ. 48, 1977, σσ. 419-425) δίδει κείμενον ἀναγόμενον εἰς τὸν στ' αἰῶνα. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Α. Rousseau (τ. 293 ἐνθ' ἄν. σ. 100) παρὰ τὰς δεδικοιολογημένας περιστασιακὰς παραφθοράς, εἰς δύο τουλάχιστον σημεῖα τὸ χειρόγραφον αὐτὸ μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀνεύρωμεν ὑπὸ τὴν παρεφθαρμένην λατινικὴν μετάφρασιν τὴν ἀληθῆ σκέψιν τοῦ Εἰρηναίου.

Τὰ ἀποσπάσματα τῆς ἄρμενικῆς μεταφράσεως προέρχονται ἐκ τοῦ κώδικος Galata 54 (δύο βραχέα ἀποσπάσματα) καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Εὐαγγρίου τοῦ Ποντικοῦ, τὰ ὁποῖα ἐνωρὶς εἶχον μεταφρασθῇ εἰς τὴν ἄρμενικὴν. Ἐπίσης τὸ μεταφραστικὸν συμπλήρωμα τοῦ ζ' αἰ. «Σφραγὶς πίστεως τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας» μεταξὺ τῶν ἐπτὰ ἀποσπασμάτων ποὺ ἀποδίδει εἰς τὸν Εἰρηναῖον δίδει καὶ δύο ἐκ τοῦ Β' βιβλίου. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα ὅμως τὸ κείμενον τῶν ἀποσπασμάτων αὐτῶν ἐμφανίζεται τροποποιημένον. Εἰς ἐν ὅμως τουλάχιστον σημεῖον μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ ἑλληνικὸν κείμενον καὶ τὴν παραφθοράν ποὺ ὑπέστη εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν.

Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Α. Rousseau συμπληροῦνται διὰ τῆς ἀξιολογήσεως ἐνὸς συντόμου ἀραβικοῦ ἀποσπάσματος ὡς καὶ δύο, ἐπίσης συντόμων, συριακῶν ἀποσπασμάτων.

Ἐρχόμεθα εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ Β' βιβλίου. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ εἰμεθα ἀναλυτικώτεροι, δεδομένου ὅτι, ὡς ἐσημειώσαμεν, κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον ἔχει ἀπολεσθῆ.

Εἰς ἓνα σύντομον πρόλογον ὁ Εἰρηναῖος ἐπανέρχεται εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ Α' βιβλίου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀναγγέλλει τὸ περιεχόμενον τοῦ Β'. Κυρίᾳ θέσει τοῦ Εἰρηναίου εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς ἀπὸ τὸν δημιουργόν, καὶ ὅτι τὰ πάντα ἐδημιουργήθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ ἐκδόται τοῦ ἔργου, καὶ εἰδικώτερον ὁ Α. Rousseau, ὁ ὁποῖος συνέταξε τὴν σχετικὴν παράγραφον τῆς εἰσαγωγῆς, διαιροῦν τὸ Β' βιβλίον εἰς πέντε μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον γίνεται ἀναιρέσις τῆς οὐαλεντινιανῆς θέσεως τῆς ἀναφερομένης εἰς τὸ «πλήρωμα», τὸ ὁποῖον κατ' αὐτοὺς εὐρίσκεται ὑπεράνω τοῦ δημιουργοῦ (§ 1-11). Τὸ βασικὸν σφάλμα τῶν αἰρετικῶν εἶναι ἡ ἄρνησις αὐτῶν νὰ δεχθοῦν οἰανδήποτε σχέσιν τοῦ Θεοῦ, λόγῳ τῆς καθαρότητος αὐτοῦ, πρὸς τὸν κόσμον. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ἀντιθέτως ὁ Θεὸς εἶναι τὸ πλήρωμα τῶν πάντων, ὁ περικλείων τὰ πάντα, χωρὶς νὰ περικλεῖται ἀπὸ τίποτε.

Ἄλλη θέσις τῶν αἰρετικῶν εἶναι ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ἢ ἀπὸ ἓνα κατώτερον Θεὸν δημιουργόν (§ 2). Ὁ Εἰρηναῖος μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα ἀναιρεῖ τὴν ἀποψίν των. Ἐὰν οἱ ἄγγελοι ἢ ὁ δημιουργὸς ἐδημιούργησαν τὸν κόσμον χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ ἀνωτέρου Θεοῦ, εἰς περίπτωσιν μὲν κατὰ τὴν ὅποιαν τὸ ἔπραξαν ἐντὸς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἀποδεικνύουν τοῦτον ἀδύνατον ἢ ἀδιάφορον, εἰς τὴν ἐναντίαν δὲ περίπτωσιν περιωρισμένον καὶ ἄρα ὄχι τὸ πλήρωμα τῶν πάντων.

Ὁ Εἰρηναῖος ἀναιρεῖ ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ μέρους ἐσφαλμένας θεωρήσεις τῶν γνωστικῶν. Καταπολεμῶν μεταξὺ τῶν ἄλλων τὴν ἀποψίν ὅτι οἱ ἄγγελοι ἢ ὁ δημιουργὸς ἀγνοοῦν τὸν ἀνώτερον Θεόν (κατὰ τὸν Εἰρηναῖον διὰ τοὺς ἀγγέλους ὁ Θεὸς ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἀόρατος ἀλλὰ ὄχι καὶ ἄγνωστος § 6,1) παρατηρεῖ ὅτι ἡμπορεῖ μὲν τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ νὰ τοποθετῇ αὐτὸν ὑπεράνω τοῦ κόσμου, ἢ πρόνοια ὅμως αὐτοῦ τὸν θέτει πολὺ πλησίον καὶ τῶν πλέον ταπεινῶν δημιουργημάτων. Ἰδιαιτέρως ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ (§ 6,1). Περὶ τοῦ «γνωστοῦ» τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐν τῷ μέτρῳ ποῦ εἶναι τοῦτο δυνατόν εἰς τὴν πεπερασμένην ἀνθρωπίνην φύσιν ὁμιλεῖ εἰδικώτερον ὁ Εἰρηναῖος εἰς τὸ Δ' βιβλίον (§ 6,3-7). Κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ὁμόφωνος εἶναι ἡ μαρτυρία παρὰ πάντων περὶ τοῦ ἐνὸς δημιουργοῦ Θεοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν λεγόμενον «Πατέρα» τῶν αἰρετικῶν (§ 9).

Συνοψίζων τὰς σκέψεις τοῦ ὁ Εἰρηναῖος ἀντιπαραθέτει τὸ παράλογον καὶ γελοῖον τῶν αἰρετικῶν φαντασιῶν καὶ εἰδικώτερον τὴν διδασκαλίαν ὅτι ἡ ὕλη προέρχεται ἐκ τοῦ πλανηθέντος αἰῶνος τῆς Ἐνθυμήσεως καὶ ἐκ τῆς ἀποβολῆς τοῦ πάθους ἐξ αὐτοῦ (§ 10,3,4) πρὸς τὴν πλίστιν τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου (§ 11,1). Ἀντὶ νὰ προσπαθῇ οὗτος νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἐρωτήματα τῶν αἰρετικῶν περὶ εἰς τὴν ἀντεπίθεσιν καὶ θέτει ὁ ἴδιος ἐρωτήσεις ἀναφερομένας εἰς τὰς ἐπὶ μέρους θέσεις αὐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἀποδεικνύεται τὸ ἀσύστατον τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν των. Οὕτω εἰς τὸ β' μέρος εἰδικώτερον ἀναιρεῖ τὰς θέσεις τῶν Οὐαλεντινιανῶν τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν προβολὴν τῶν αἰώνων, εἰς τὸ πάθος τῆς σοφίας καὶ εἰς τὴν σποράν.

Ἐν πρώτοις καταπολεμεῖ αὐτὴν τὴν τριακοντάδα καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν (§12,7-8) καὶ καθ' ἑαυτὴν θέτων τοὺς Οὐαλεντινιανούς πρὸ τοῦ διλήμματος ἢ νὰ ὁμολογήσουν ὅτι ὅλοι οἱ αἰῶνες εἶναι ἀπαθεῖς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς ἄρνησιν τῆς ἐρμηνείας τῆς ἀρχῆς τοῦ ὕλικου κόσμου διὰ τοῦ πάθους καὶ τῆς πλάνης τοῦ τελευταίου αἰῶνος, ἢ νὰ ὁμολογήσουν ὅτι αἱ συζυγαὶ ἐπιδέχονται ἀποσπίρτησιν καὶ χωρισμόν, ὅποτε ἡ διατάρaxis δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου ζεύγους τοῦ Προπάτορος καὶ τῆς Ἐννοίας ἢ

Σιγῆς (§ 12,2-4). "Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προβολὴν τῶν αἰώνων ὁ Εἰρηναῖος ὑπογραμμίζει μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸ παράλογον τῆς ἐκ τῆς Ἐννοίας προελεύσεως τοῦ Νοὸς (§ 13,1). Ἐπίσης τονίζει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ζωὴ νὰ ἐμφανίζεται μόλις εἰς τὴν ἕκτην θέσιν (τρίτη συζυγία Λόγος-Ζωή), ὡς νὰ στεροῦνται ταύτης αἱ πρὸ αὐτῆς συζυγίαι. Πολλῶ μάλλον καθ' ὅσον αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ καὶ ἀφθαρσία καὶ ἀλήθεια (§ 13,9).

Μετὰ τὴν κριτικὴν τῆς πρώτης ὁγδοάδος ἀκολουθεῖ μία παρένθεσις περὶ τῆς εἰδωλο-λατρικῆς προελεύσεως τῶν θεωριῶν τῶν Οὐαλεντινιανῶν (§ 14,1-7). Ἀκολούθως ἀναφέρονται οἱ εἴκοσι δύο αἰῶνες, οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν συζυγιῶν Λόγου-Ζωῆς καὶ Ἀνθρώπου - Ἐκκλησίας, δέκα καὶ δώδεκα ἀντιστοιχῶς καὶ ὑπογραμμίζεται τὸ παράλογον τῆς τοιαύτης προβολῆς (§ 14,8). Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἡ δομὴ τοῦ πληρώματος ὁδηγεῖ εἰς ἀδιέξοδον. Ἀπὸ τὴν στιγμήν ποῦ θὰ ἀρνηθῶμεν τὸν ἕνα Θεὸν δημιουργὸν ὁδηγούμεθα εἰς μίαν ἀτελεύτητον βαθμίδα θεῶν (§ 15,3-16,1). Ὁ Βασιλεὶδης ὑπερβάλλων τὸν Οὐαλεντινὸν δημιουργεῖ πλῆθος ὄντων προερχομένων τὸ ἐν ἐκ τοῦ ἄλλου (§ 16,2). Καὶ αὐτὸς μὲν ὁμιλεῖ περὶ 365 οὐρανῶν (ἐνθ' ἄν.), θὰ ἡδύνατο ὅμως οἰοσθῆποτε συμφώνως πρὸς τὸν τρόπον σκέψεως τῶν νὰ ἐπεκτείνῃ ἐπ' ἀπειρον τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν (§ 16,4).

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Εἰρηναῖος καταπολεμεῖ τὸν τρόπον προβολῆς τῶν διαφόρων συζυγιῶν ἐντὸς τοῦ πληρώματος (§ 17). Διακρίνει οὗτος τρεῖς τρόπους προβολῆς. Εἰς τὸν πρῶτον διὰ τῆς προβολῆς δημιουργεῖται μία νέα σαφῶς διακεκριμένη τῆς προηγουμένης ὑπαρξίς. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται ὁ τρόπος ποῦ ὁ εἰς ἄνθρωπος προέρχεται ἐκ τοῦ ἄλλου. Ὁ δεῦτερος τρόπος προβολῆς δὲν ἀποχωρίζει τὸ γέννημα ἀπὸ τὸ προβαλλόμενον, διακρίνει ὅμως σαφῶς τὸ ἐν ἐκ τοῦ ἄλλου. Ὡς παράδειγμα ἔχομεν τὸ δένδρον καὶ τοὺς κλάδους αὐτοῦ. Εἰς τὸν τρίτον τρόπον προβολῆς τὸ προβάλλον καὶ τὸ προβαλλόμενον ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἐν ὡς π.χ. συμβαίνει μεταξὺ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιο ὑπογραμμίζει ὁ Εἰρηναῖος εἶναι ὅτι οἰοσθῆποτε τρόπος προβολῆς δὲν ἡμπορεῖ νὰ δικαιολογήσῃ μίαν πτώσιν ἢ ἄγνοιαν ἐντὸς τοῦ πληρώματος. Ἐπίσης ὑπογραμμίζει ὁ μέγας πατὴρ τὰς ἀντιφάσεις τῶν Οὐαλεντινιανῶν. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἐφ' ὅσον τόσον ὁ Λόγος ὅσον καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι προβολὴ τοῦ Νοὸς ὁ μὲν πρῶτος νὰ εὐρίσκεται ἐν ἀγνοίᾳ ὁ δὲ δεῦτερος νὰ θεραπεύῃ τὴν ἄγνοιαν τῶν αἰώνων; (§17,11). Προκειμένου περὶ τοῦ πάθους τῆς σοφίας, ἐκτὸς τῆς ἀντιφάσεως ποῦ εὐρίσκει ὁ Εἰρηναῖος εἰς τὸ ὅτι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ αἰῶνος τούτου δὲν δικαιολογεῖ τὴν πτώσιν του εἰς τὴν ἄγνοιαν τοῦ πάθους (§ 18,1), θεωρεῖ ἀδιανόητον τὸν χωρισμὸν Σοφίας καὶ Ἐνθυμήσεως ὡς ἐπίσης Ἐνθυμήσεως καὶ πάθους (§ 18,2-4). Βεβαίως καὶ αὐτὴ ἡ σκέψις ὅτι εἰς αἰών, τῆς αὐτῆς οὐσίας πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πρὸς τὸ ὅλον πλῆρωμα, εἶναι παθητός, εἶναι ἀδιανόητος (§ 18,5). Ἀντίφασιν εὐρίσκει ὁ Εἰρηναῖος καὶ εἰς τὰ ἀναφερόμενα καὶ εἰς τὴν ἄγνοιαν ἐκ μέρους τοῦ δημιουργοῦ τῆς ἐν αὐτῷ πνευματικῆς σπορᾶς (§ 19,1-3) ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν αὐξῆσιν αὐτῆς (§ 19,4-7). Ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζει οὗτος τὸ παράλογον τῆς καθόδου τῆς πνευματικῆς σπορᾶς εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον μὲ σκοπὸν τὴν αὐξῆσιν αὐτῆς (§ 19,6).

Εἰς τὸ τρίτον μέρος (§ 20-28) γίνεται ἀναίρεσις τῶν Οὐαλεντινιανῶν θέσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς ἀριθμούς. Ἐδῶ ὁ Εἰρηναῖος διδὲν περισσότερον βάρος εἰς τὴν Ἀγ. Γραφὴν ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν μέχρι τοῦδε ἀναίρεσιν τῶν γνωστικῶν θεωριῶν, δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς τρίτης παραγράφου καὶ οἱ αἵρετικοὶ θέλουν νὰ στηρίξουν τὰς ἀπόψεις των εἰς τὰς παραβολὰς καὶ τὰς πράξεις τοῦ Σωτῆρος. Ὁ Εἰρηναῖος δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς «ἀριθμητικῆς» τῶν γνωστικῶν, τῆς συνδεομένης πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς ἄλλας ἀριθμήσεις αὐτῶν (διαιρέσεις ἐποχῶν, ἀριθμὸν μερῶν ἀνθρώπινου σώματος).

Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ τρίτου μέρους ὁ Εἰρηναῖος ἀναιρεῖ τρεῖς γνωστικὰς ἐρμηνείας γεγονότων συνδεομένων πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν τοῦ Κυρίου. Πρόκειται α) διὰ τὴν

ἐκπῶσιν τοῦ δωδεκάτου μαθητοῦ, τὴν ὁποίαν συνδέουν πρὸς τὴν πτῶσιν τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος β) περὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, τὸ ὅποῖον συνέβη τὸν δωδέκατον μῆνα καὶ τὸ ὅποῖον προεικονίζει κατ' αὐτοὺς τὸ πάθος ποὺ συνέβη εἰς τὸν αὐτὸν δωδέκατον αἰῶνα γ) περὶ τῆς θεραπείας τῆς αἱμορροούσης μετὰ δώδεκα ἔτη ἀσθενείας, ποὺ προεικονίζει τὴν θεραπείαν τοῦ προαναφερθέντος δωδεκάτου αἰῶνος. Δι' ἑκαστον τῶν ὡς ἄνω γεγονότων ὁ Εἰρηναῖος ὑπογραμμίζει τὰς διαφοροποιήσεις ἢ καὶ τὰς οὐσιώδεις διαφορὰς ποὺ ὑπάρχουν (π.χ. ἡ σοφία δὲν εἶναι ὁ δωδέκατος ἀλλ' ὁ τριακοστὸς αἰὼν τοῦ πληρώματος, § 20,4), ἐνῶ ἡ Σοφία ἀποκατεστάθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀπὸ τὴν Ἐνθύμῃς τῆς καὶ τὸ πάθος καὶ ὁ Ἰούδας ἐξέπεσε τῆς τάξεως τῶν ἀποστόλων καὶ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν Ματθαίον (§ 20,2) κ.ά. Ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζεται ὁ τελείως διάφορος χαρακτήρ τοῦ πάθους τῆς Σοφίας καὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ τὰ τελείως διάφορα ἀποτελέσματα αὐτῶν (§ 20,3).

Ἀκολούθως ὁ Εἰρηναῖος ἀναιρεῖ τὰς θεωρίας τοῦ Μάρκου ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν ὠρισμένων λέξεων, εἴτε αὗται ἀπαντοῦν εἰς τὴν Ἀγ. Γραφὴν (§ 24,1-4), εἴτε ἀναφέρονται εἰς τὴν δημιουργίαν (§ 24,5). Ὡς, μετὰ τῶν ἄλλων, παρατηρεῖ, ἡ λέξις Ἰησοῦς εἶναι ἐβραϊκῆς προελεύσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀρίθμησης ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὰ ἐβραϊκὰ γράμματα. Τὸ αὐθαίρετον τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Μάρκου καὶ τῶν ὁπαδῶν του ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὠρισμένοι ἀριθμοί, οἱ ὅποιοι ἀπαντοῦν συχνὰ εἰς τὴν Ἀγ. Γραφὴν, ὡς π.χ. ὁ ἀριθμὸς πέντε, εἶναι τελείως ξένοι πρὸς τὸ οὐαλεντινιανὸν σύστημα.

Ὁ Εἰρηναῖος καταπολεμεῖ καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ἀριθμῶν εἰς ἀριθμοὺς τῆς ἀριστερᾶς καὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὸν τρόπον ἀριθμήσεως τῶν ἀρχαίων. Συμφώνως πρὸς τὴν διάκρισιν αὐτήν, εἰς τὰς λέξεις αἱ ὁποῖαι δὲν ὑπερβαίνουν εἰς ἀριθμητικὴν δύναμιν τὸ ἑκατὸν καὶ ἐπομένως ἀνῃκουν εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τῆς ἀπωλείας συγκαταλέγονται καὶ αἱ λέξεις «ἀλήθεια» καὶ «ἀγάπη» (§ 24,6).

Ἄλλ' ὁ Εἰρηναῖος προχωρεῖ καὶ εἰς τὴν θετικὴν θεώρησιν τῶν δύο βιβλίων τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, δηλ. τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς Δημιουργίας. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἁρμονίας τοῦ θείου σχεδίου εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν πρέπει νὰ γίνεταί με σεβασμὸν ἀπόλυτον τῶν «οὐσιωδῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως», δηλ. ὅτι ὑπάρχει εἰς παντοδύναμος Θεός, δημιουργὸς τῶν πάντων καὶ κύριος τῆς ἱστορίας καὶ ὅχι μετὰ τὴν ματαίαν ἀναζήτησιν ἀριθμῶν, συλλαβῶν καὶ γραμμάτων. Δὲν προηγούνται οἱ ἀριθμοὶ τῶν οὐσιωδῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως, ἀλλ' ἐκεῖναι τῶν ἀριθμῶν (§ 25,1). Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ λησμονῇ τὴν μικρότητά του καὶ τὸ πεπερασμένον τῶν γνώσεών του (§ 25,3). Ἡ φαινομενικὴ δυσαρμονία δὲν πρέπει νὰ ξενίζῃ τὸν ἄνθρωπον. Οὗτος πρέπει νὰ θεωρῇ τὸ σύνολον τοῦ θείου σχεδίου, ὅπως καὶ ὁ ἀκούων τὴν κιθάραν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἁρμονίαν ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὸ σύνολον καὶ ὅχι εἰς τοὺς ἐπὶ μέρους ἤχους (§ 25,2).

Ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω ἐνότητα προέρχεται καὶ τὸ εἰς τὰ Ἱερὰ παράλληλα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ σφζόμενον ἑλληνικὸν ἀπόσπασμα. «Ἀμεινον καὶ συμφερότερον ἰδιώτας καὶ ὀλιγομαθεῖς ὑπάρχειν καὶ διὰ τῆς ἀγάπης πλησίον γενέσθαι τοῦ Θεοῦ ἢ πολυμαθεῖς καὶ ἐμπείρους δοκοῦντας εἶναι βλασφῆμους εἰς τὸν ἑαυτῶν εὐρίσκεσθαι δεσπότην» (§ 26,1). Μία τοιαύτη βλάσφημος θεώρησις εἶναι ἡ κατὰ γράμμα θεώρησις ὠρισμένων χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς ὡς τὸ «καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἡριθμημέναι εἰσὶν» (Ματθ. 10,30) (§ 26,2). Ἀντιθέτως ἡ ἔρευνα τῆς φυσικῆς (διὰ τῶν κτισμάτων) καὶ ὑπερφυσικῆς (διὰ τῶν Γραφῶν) ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ εἶναι νόμιμος (§ 27,1). Προϋποτίθεται βεβαίως ἡ ἀναγνώρισις τοῦ πεπερασμένου τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῶν θεμελιωδῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως καὶ μάλιστα τοῦ ὅτι εἰς εἶναι ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς καὶ ρυθμιστὴς τῶν πάντων (§ 28,1-3,7). Μετὰ τῶν ἄλλων ὁ Εἰρηναῖος ὑπογραμμίζει ὅτι δὲν πρέπει μετὰ ἀνθρώπινα κρι-

τήρια νὰ ὁμιλῶμεν περὶ τοῦ Θεοῦ (§ 28,4) καὶ ὅτι εἰς πλῆθος ἐρωτημάτων ἀναφερομένων εἴτε εἰς τὴν θεότητα εἴτε εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ἀδυνατεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπαντήσῃ (§ 28, 2,5-8).

Εἰς τὸ τέταρτον μέρος (§ 29,30) γίνονται ἀντίρροποι τῶν οὐαλεντινιανῶν θέσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ τέλος τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὸν δημιουργόν. Ὁ Εἰρηναῖος καταπολεμεῖ τὴν διάκρισιν τῶν Οὐαλεντινιανῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τύχην τῶν ἐναρέτων ψυχῶν καὶ τῶν σωματικῶν καὶ ὑπογραμμίζει τὸ ἀδιάλυτον ψυχῆς καὶ σώματος (§ 29,1-3). Ἐπίσης ὑπογραμμίζει τὸ δισύνθετον τοῦ ἀνθρώπου καταπολεμῶν τὴν διάκρισιν εἰς αὐτὸν πνευματικῶς, ψυχικοῦ καὶ ὕλικου στοιχείου (§ 29,3β). Ἀκολούθως ἐξαίρει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἐὰν ἀκόμη οὗτος ἤθελε θεωρηθῇ ὡς ὄργανον, ἔναντι αὐτῶν τῶν Οὐαλεντινιανῶν (§ 30, 1-6), δεδομένου μάλιστα ὅτι ἐδημιούργησεν ὄχι μόνον τὸν ὕλικόν ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικόν κόσμον (§ 30,7-8). Καταλήγων ὁ μέγας πατὴρ ὑπογραμμίζει ὅτι ὁ Θεὸς δημιουργὸς εἶναι ὁ μόνος ἀληθὴς Θεὸς (§ 30,9).

Εἰς τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον μέρος (§ 31-35) ὁ Εἰρηναῖος ἀναιρεῖ θέσεις γνωστικῶν συστημάτων τὰ ὅποια προηγουμένως χρονικῶς τῆς οὐαλεντινιανῆς αἱρέσεως. Καταπολεμεῖ οὗτος τὰς θέσεις τοῦ Σίμωνος τοῦ μάγου καὶ τοῦ Καρποκράτους (§ 31,2-3,4) καὶ εἰδικώτερον τὰς μαγικὰς μεθόδους τῶν (§ 31,2-3) καὶ τὰ ἀκόλαστα ἥθη τῶν (§ 32,1-2). Καταπολεμεῖ ἀκόμη ὁ μέγας πατὴρ τὴν ἀπαίτησιν τῶν μαθητῶν τοῦ Καρποκράτους νὰ θεωρηθοῦν ἀνώτεροι αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐξαίρει τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τοῦ Κυρίου (§ 32, 3-5). Ἀκολούθως καταπολεμεῖται ἡ μετεμψύχωσις (§ 33,1-3,4,1), ἀλλὰ καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι θνητὴ (§ 34,2-4). Ὁραϊότατα παρατηρεῖται ὅτι, ὅπως τὸ σῶμα ἐμψυχοῦται ἀπὸ τὴν ψυχὴν χωρὶς νὰ εἶναι ψυχὴ, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι ἡ ἰδία ζωὴ, ἀλλὰ μετέχει εἰς τὴν ζωὴν, ἡ ὁποία τῆς δίδεται ἀπὸ τὸν Θεόν (§ 34,4). Ἐπομένως ἡ ψυχὴ ἔχει ἀρχὴν ὅπως καὶ κάθε δημιουργήμα, ἡμπορεῖ ὁμῶς διὰ τοῦ δώρου τῆς συνεχοῦς μετοχῆς εἰς τὴν θείαν ζωὴν νὰ μὴ ἔχῃ τέλος.

Εἰς τὴν συνέχειαν ἀποδεικνύεται ὡς παράλογος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Βασιλείδου περὶ τῆς ὑπάρξεως 365 οὐρανῶν (§ 35,1) περὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπανειλημμένως ὁμιλήσει ὁ Εἰρηναῖος (βιβλ. Α' § 24,3, βιβλ. Β' § 16,2-4). Τέλος καταπολεμῶν τοὺς «γνωστικούς» ἐκείνους, οἱ ὅποιοι εἰς τὰ διάφορα ὀνόματα τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ διέβλεπον διαφόρους θεοὺς καὶ ὠμίλουν εἰδικώτερον περὶ ἐπτά θεῶν (§ 35,2-3) ὑπογραμμίζει οὗτος πάλιν τὴν περὶ ἐνὸς Θεοῦ δημιουργοῦ τῶν πάντων διδασκαλίαν (§ 35,4). Ὁλὴ ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας εἶναι κατὰ τὸν Εἰρηναῖον ἔργον τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἐνεργούντος μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ὅπως ἀναλυτικώτερον θὰ δελξῇ εἰς τὰ ἐπόμενα βιβλία του.

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἐκδόσεως διαλαμβάνει καὶ οὐσιώδεις ὑποσημειώσεις ἐρμηνευτικοῦ κυρίως περιεχομένου ἐκτεινομένης εἰς περισσοτέρας τῶν ἑκατὸν πενήκοντα σελίδων. Ἀκολουθοῦν δύο παραρτήματα. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν παραθέτει κείμενον τοῦ Εἰρηναίου ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ Μεσαίνου (ιγ' αἰ.) Guillaume Peyraud. Εἰς τὸ δεῦτερον δίδονται παραλλήλως δύο κείμενα τοῦ Μαξιμίου τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὰ ὅποια χωρὶς νὰ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς παράθεσις τοῦ κειμένου τοῦ Εἰρηναίου ἀποδεικνύουν ἐξάρτησιν ἐξ αὐτοῦ.

Ὁ πρῶτος τόμος ὁλοκληροῦται διὰ τῆς παραθέσεως ἀξιολόγων πινάκων. Ἐχομεν πίνακα χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐξωβιβλικῶν χωρίων, πίνακα τῶν μνημονευομένων χειρογράφων καὶ πίνακα ἐλληνικῶν λέξεων μετὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεώς των εἴτε αὐταὶ προέρχονται ἐξ ἀποσπασμάτων σφζομένων εἰς τὴν ἐλληνικὴν εἴτε συμπεραίνονται ἐκ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον γίνεται ἡ σχετικὴ διάκρισις εἰς τὰς παραπομπάς, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν τῶν ἐκδοτῶν.

Ἡ δευτέρου τόμος (ἀρ. 294) ἐν ἀρχῇ ἀναγράφει τὰ σωζόμενα χειρόγραφα ὡς καὶ πίνακα τῶν κεφαλαίων λατινιστῶν. Ἀκολουθῶς δίδεται τὸ λατινικὸν κείμενον καὶ παράλληλος μετάφρασις εἰς τὴν γαλλικὴν. Ἐπίσης καταχωρίζονται εἰς τὸν οἰκτεῖον τύπον τὰ σωζόμενα ἑλληνικὰ ἀποσπάσματα.

Ἐῖθε ἡ διὰ τῶν προαναφερθέντων δύο τόμων ὁλοκλήρως τῆς δημοσιεύσεως τοῦ «Κατὰ αἱρέσεων» ἔργου τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὴν λαμπρὰν ταύτην ἔκδοσιν, τῆς ὁποίας ἐφέτος ἐορτάζομεν τὴν τεσσαρακονταετίαν, νὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀπαρχὴν διὰ μίαν συστηματικωτέραν μελέτην τῆς Θεολογίας τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας μας.

ΗΛΙΑΣ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑΣ

Calabria Bizantina (ὑπὸ διαφόρων Συγγραφέων), Ρώμη 1983, σσ. 192.

Ὑπὸ τὸν τίτλον Βυζαντινὴ Καλαβρία καὶ τὸν ὑπότιτλον «Παράδοσις εὐσεβείας καὶ παράδοσις κωδικογραφίας τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς Καλαβρίας» ἐξεδόθησαν εἰς κομψότατον πράγματι τόμον τὰ Πρακτικὰ τοῦ Δ' καὶ τοῦ Ε' Συνεδρίου τῆς Ἰταλικῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Δ': 30 Ἀπριλίου — 2 Μαΐου 1976 καὶ Ε': 28 Ἀπριλίου — 1 Μαΐου 1978). Λόγω τῆς συγγενείας τοῦ θέματος, συνεξεδόθησαν τὰ Πρακτικὰ τῶν δύο Συνεδρίων, περιλαμβάνοντα, ἐκ μὲν τοῦ Δ' Συνεδρίου τὰς Ἀνακοινώσεις τῶν Καθηγητῶν κ. κ. André Guillou, Agostino Pertusi καὶ Rosario Jurlaro, ἐκ δὲ τοῦ Ε' Συνεδρίου τὰς Ἀνακοινώσεις τῶν κ. κ. Julien Leroy, Carlo Maria Mazzucchi, Enrica Follieri, Maria Bianca Foti καὶ Mgr. Paul Canart.

Μετὰ τὴν σύντομον Παρουσίαν τῶν θεμάτων - περιεχομένων τῶν Συνεδρίων, ὡς καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Domenico Coppola (σ. 7-11), δημοσιεύονται κατὰ σειρὰν αἱ κάτωθι Μελέται· Ἀνακοινώσεις:

1. Agostino Pertusi: Παγανιστικαὶ ἐπιβιώσεις καὶ θρησκευτικὴ εὐλάβεια εἰς τὴν βυζαντινὴν κοινωνίαν τῆς Νοτίου Ἰταλίας (σ. 17-46).

2. André Guillou: Προσευχὴ καὶ εὐσέβεια εἰς τὴν βυζαντινὴν Νότιον Ἰταλίαν (σ. 47-54).

3. Rosario Jurlaro: Νέαι ἀπόψεις διὰ τὸν ἀρχιτεκτονικὸν προσανατολισμὸν τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Stilo (σ. 55-58).

4. Julien Leroy: Κωδικολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς Καλαβρίας (σ. 59-79).

5. C. M. Mazzucchi: Κωδικογραφικὴ δραστηριότης εἰς τὴν Καλαβρίαν κατὰ τοὺς ἀπὸ VIe-IXe αἰῶνας (σ. 81-102).

6. E. Follieri: Κωδικογραφικὴ δραστηριότης εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τοὺς X-XI αἰῶνας (σ. 103-142).

7. Mgr. Paul Canart: Τὰ κωδικογραφικὰ ἐργαστήρια τῆς Καλαβρίας ἀπὸ τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως μέχρι τέλους τοῦ XIV αἰῶνος (σ. 143-160).

8. M. B. Foti: Δύο μάρτυρες τῆς γραφῆς «ἄσπος σπαθί» εἰς τὰ Χειρόγραφα τοῦ San Salvatore τῆς Πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης τῆς Μεσσήνης: οἱ κώδικες Mess. gr. 116 καὶ 177 (σ. 161-179).

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου παρατίθενται τὰ πλήρη προγράμματα τῶν ἐν λόγῳ Συνεδρίων, ὡς καὶ λεπτομερέστατος πίναξ τῶν εἰς τὰς Ἀνακοινώσεις ἀναφερομένων κωδίκων, ἐπιμελεία τῆς Lidia Perria.

Περιττεύει, νομίζομεν, νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰ κείμενα πασῶν τῶν πρωτοτύπων καὶ σημαντικῶν αὐτῶν Ἀνακοινώσεων συνοδεύουν καὶ πολλὰ βιβλιογραφικὰ καὶ ἄλλαι ὑποτιμειώσεις, ὅπου δὲ χρειάζεται καὶ πολλοὶ παλαιογραφικοὶ πίνακες, ἄριστα τετυπωμένοι.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

«Θ Ε Ο Λ Ο Γ Ι Α»

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΩΣ Τῶ ΝΟΜῶ

ΕΠΟΠΤΕΥΟΥΣΑ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

† Ὁ Μεσσηνίας ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

† Ὁ Μηθύμνης ΙΑΚΩΒΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου, Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
Ἀγαθουπόλεως 44, 112 52-Ἀθῆναι.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ἱ. Μιχαήλ, Ἀναστασάκη 3, 157 72 - Ζωγράφου.